

בקי צור

ללמוד לחבין לזכור

מסכת פסחים – נ'–נ"ו

ענייני המסכת מבוארים בלשון שווה לכל נפש. המילים המודגשות הן תמצית העניינים, וניתן לקרוא אותן בפני עצמן כהכנה מהירה לפני הלימוד וכחזרה מהירה ובהירה לאחר הלימוד.

קישור לרכישת ספרי המחבר
באתר אמזון בסוף הקובץ הזה

אנא

עזרו לנו ותרמו בעין יפה

להמשך הפצת ה"בקי צור"

לתרומה

דף נ

מתוך כך שדברו לעיל בירושלים, ביציאות שעריה, שאמרו, "מי שיצא מירושלים ונזכר שיש בידו בשר קדש", פתחו וביארו מספר פסוקים מפרשה זו, בה מבואר, שעתיד הקב"ה להוסיף על ירושלים.

"וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא לֹא יִהְיֶה אֹר יִקְרוֹת וְקִפְאוֹן"

לדברי רבי אלעזר, זה אור שהוא יקר בעולם הזה, הוא אור החמה, כשהיא מאירה בגבורתה, שאור שלה חשוב ויקר. וקפוי הוא אותו אור לעולם הבא, כלומר קל. שאז יהיה אור גדול הרבה, ואור גדול של עכשיו, לא יהיה חשוב.

ולדברי רבי יוחנן, אלו נגעים ואהלות שהם יקרים בעולם הזה, כלומר קשים הם דיניהם, וקפויים יהיו לעולם הבא, שיהיו קלים ומובנים לכל.

ולדברי רבי יהושע בן לוי, אלו בני אדם שהם יקרים כלומר עשירים וחשובים בעולם הזה, ואינם טובים למקום, והם קפויים יהיו לעולם הבא, שלא יהיו חשובים בו. כפי שנראה מהמעשה המובא להלן.

עליונים למטה ותחתונים למעלה

רב יוסף בריה דרבי יהושע בן לוי חלה וגווע ופרחה רוחו ולאחר מכן שבה אליו רוחו.

וכשחזר שאל אותו אביו, מה ראית.

ענה לו, עולם הפוך ראיתי, עליונים למטה, ותחתונים למעלה, כלומר אותם שהם חשובים כאן, ראיתים קלים, ואותם שהם קלים כאן, ראיתים חשובים.

אמר לו אביו, עולם ברור ראית.

תלמידי חכמים בעולם הבא

שוב שאל אותו אביו, ואנו תלמידי החכמים כיצד אנחנו שם.

ענה לו, כשם שאנו חשובים כאן, כך אנו חשובים שם.

והוסיף רב יוסף ואמר, ושמעתי שהיו אומרים אשרי מי שבא לכאן ותלמודו בידו.

הרוגי מלכות

ועוד הוסיף רב יוסף ואמר, ושמעתי שהיו אומרים הרוגי מלכות אין אדם יכול לעמוד במחיצתם.

ואמרו, שאין הכוונה לרבי עקיבא וחבריו, עשרת הרוגי מלכות, שכן בהם היו עוד מעלות אחרות מלבד היותם הרוגי מלכות.

אלא הכוונה להרוגי לוד, הם שני אחים שמסרו עצמם על ישראל, שהודו על עצמם הריגת בת מלך, שהיו מאשימים את כל ישראל.

"בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה עַל מְצֻלוֹת הַסּוֹס קִדְשׁ לַה' וְהָיָה הַסִּירוֹת בְּבֵית ה' פְּמִזְרְקִים לְפָנֵי הַמִּזְבֵּחַ"

א. לדברי רבי יהושע בן לוי, שני עניינים נאמרו כאן:

הכתוב "בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה עַל מְצֻלוֹת הַסּוֹס קִדְשׁ לַה'" בא ללמד, שעתיד הקדוש ברוך הוא להוסיף על ירושלים להיות הכל עיר קדושה לה', כשיעור זה, שהסוס רץ מתחילת היום ועד חצי היום, שהוא הזמן שהסוס מציל, כלומר שצילו נוטה תחתיו.

והכתוב "וְהָיָה הַסִּירוֹת בְּבֵית ה' פְּמִזְרְקִים לְפָנֵי הַמִּזְבֵּחַ" בא ללמד דבר אחר, והוא, שעתידים ישראל להתעשר, ויהיו כל הסירים שלהם מכסף וזהב, כמו המזרקים, שזורקים בהם דם למזבח, שהם מכסף וזהב.

ב. גם לדברי רבי אלעזר, שני עניינים נאמרו כאן:

הכתוב "בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה עַל מְצֻלוֹת הַסּוֹס קִדְשׁ לַה'" בא ללמד, שכל המצילות, לשון מצלתים,

שתולים לסוס בין עיניו לנוי ולקשקש, יהיו קודש לה' שיתנדבו ישראל נדבותיהם למקדש. וביאור העניין השני, הוא כמו שביאר רבי יהושע בן לוי.

ג. ולדברי רבי יוחנן, כל הכתוב הזה עניין אחד הוא:

הכתוב "ביום ההוא יהיה על מצלות הסוס קדש לה'", בא ללמד, שכל ביזה שיבזו ישראל מן הנוכרים ביום אחד מתחילתו עד חצות היום, שהוא, שהוא הזמן שהסוס רץ ומציל, כל אותה ביזה יתנדבו ישראל למקדש.

ומאחר שאותה ביזה תהא מרובה, "וְהָיָה הַסִּירֹת בְּבֵית ה' כַּמְזָרְקִים לְפָנֵי הַמִּזְבֵּחַ" כלומר מאותה ביזה מרובה יעשו את כל הסיירים שלהם מכסף וזהב, כמו המזרקים.

"וְלֹא יְהִיָּה כְנַעֲנִי עוֹד בְּבֵית ה' צְבָאוֹת"

לדברי רבי יוחנן, "כְנַעֲנִי" פירושו סוחר, [כפי שיתבאר בעזה"י להלן], וכוונת הכתוב "וְלֹא יְהִיָּה כְנַעֲנִי עוֹד בְּבֵית ה' צְבָאוֹת", שמאחר שיהיה ביד הקדש ממון מרובה, מהביזה המרובה שיקדישו לו ישראל, לא יהיו הגזברים צריכים לעשות סחורה בנכסי הקדש, כדי להרבות את ממון ההקדש, כי יהיה מרובה דיו.

ולדברי רבי יהושע בן לוי ורבי אלעזר לא היה ממון ההקדש מרובה כל כך, שלא יהיו הגזברים צריכים לעשות בו סחורה, והכתוב "כְנַעֲנִי" הוא נוטריקון "אין כאן עניי" שעניות לא תהא בבית ה'.

"בֵּית אִישׁ כְּנַעֲנִי וְשָׂמוֹ שׁוּעַ"

אברהם השביע את אליעזר על יצחק, "לֹא תִקַּח אִשָּׁה לְבְנִי מִבְּנוֹת הַכְּנַעֲנִי" (בראשית כ"ד ג'). וכן יצחק הזהיר את יעקב "לֹא תִקַּח אִשָּׁה מִבְּנוֹת כְּנַעַן" (בראשית כ"ח א'). הרי שהיו נמנעים מלשאת את בנות כנען.

ואם כן, כשנאמר, "וַיִּרְא שָׁם יְהוֹדָה בֵּית אִישׁ כְּנַעֲנִי וְשָׂמוֹ שׁוּעַ וַיִּקְחָהּ וַיָּבֵא אֵלֶיהָ" (בראשית ל"ח ב'), על כרחך אין הכוונה לכך שהיתה בת כנעני ממש.

אלא כוונת הכתוב, שהיתה בת איש תגר [=סוחר], שכן שמצינו בשני כתובים, שנקראו סוחרים בשם כנען.

א. "כְּנַעַן בְּיָדוֹ מֵאֲזַנֵּי מְרֻמָּה לְעֶשֶׂק אֶהָב" (הושע י"ב ח')

ב. "מִי יַעַץ זֹאת עַל צַר הַמַּעֲטִיָּה אֲשֶׁר סַחֲרִיָּה שָׂרִים כְּנַעֲנִיָּה נְכַבְּדֵי אֶרֶץ" (ישעיהו כ"ג ח').

"בַּיּוֹם הַהוּא יְהִיָּה ה' אֶחָד"

אף על פי שגם בזמן הזה ה' אחד, נאמר "בַּיּוֹם הַהוּא יְהִיָּה ה' אֶחָד", כי יש חילוק בין העולם הזה לעולם הבא.

בעולם הזה, יש בשורות טובות, ויש בשורות רעות, כמו ששנינו, "על בשורות טובות אומר ברוך הטוב והמטיב, ועל בשורות רעות אומר ברוך דיין האמת". והרי זה דומה כמי שאינו אחד, שפעמים באה ממנו טובה, ופעמים באה ממנו רעה.

אבל לעולם הבא, אין שם בשורות רעות, וכולו הטוב והמטיב.

"בַּיּוֹם הַהוּא יְהִיָּה ... וְשָׂמוֹ אֶחָד"

אף על פי שגם בזמן הזה שמו אחד, נאמר "בַּיּוֹם הַהוּא יְהִיָּה ... וְשָׂמוֹ אֶחָד", כי יש חילוק בין העולם הזה לעולם הבא.

בעולם הזה, השם נכתב ביו"ד ה"י [י - ה - ו - ה] ונקרא באל"ף דל"ת [א - ד - נ - ט], והרי זה נראה כשני שמות.

אבל לעולם הבא, נקרא ביו"ד ה"י ונכתב ביו"ד ה"י, שם אחד בלבד.

"זֶה שְׁמֵי לְעֵלַם וְזֶה זְכָרִי לְדָר דָּר"

נאמר "וַיֹּאמֶר עוֹד אֶלְקִים אֶל מֹשֶׁה כֹּה תֹאמַר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל ה' אֶלְקֵי אֲבֹתֵיכֶם אֶלְקֵי אַבְרָהָם אֶלְקֵי יִצְחָק וְאֶלְקֵי יַעֲקֹב שְׁלַחְנִי אֵלֵיכֶם זֶה שְׁמֵי לְעֵלַם וְזֶה זְכָרִי לְדָר דָּר" (שמות ג' ט"ו).

- יש מפרשים שכך יש לשאול, מצד אחד נאמר "זֶה שְׁמֵי לְעֵלַם", מלשון העלמה, ומשמע שיש להעלימו, ומצד שני נאמר, "וְזֶה זְכָרִי לְדָר דָּר", מלשון הזכרה, ומשמע שיש להזכירו.

- ויש מפרשים שכך יש לשאול, מאחר שנאמר "זֶה שְׁמֵי", דבר פשוט הוא שבשמו יזכר, ולמה אמר שוב "וְזֶה זְכָרִי".

והתשובה לכך היא, ששני שמות לימד הקב"ה את משה, וכך אמר לו: לא כשאני נכתב אני נקרא, נכתב אני ביו"ד ה"י, ושם זה נעלם הוא, שאין להזכירו, ונקרא אני באל"ף דל"ת, ושם זה יש להזכיר.

ורבא רצה לדרוש ברבים כיצד היא קריאת שם יו"ד ה"י וטעמים התלויים בו.

אך זקן אחד מנע אותנו, ואמר לו, "לעלם" כתיב, לשון העלמה, שיש להעלימו ואין לדורשו ברבים.

פרק רביעי מקום שנהגו

דף נ

עשיית מלאכה בערבי שבתות וימים טובים

אין לעשות מלאכה בערבי שבתות וימים טובים מן המנחה ולמעלה, כלומר מתשע שעות ומחצה שהוא זמן מנחה קטנה.

והעושה מלאכה בערבי שבתות וימים טובים מן המנחה ולמעלה, אינו רואה סימן ברכה.

זמנים נוספים שאין רואים

סימן ברכה מהמלאכה

נתבאר שהעושה מלאכה בערבי שבתות וימים טובים מן המנחה ולמעלה, אינו רואה סימן ברכה לעולם.

וכמו כן, העושה מלאכה במוצאי שבת ובמוצאי יום טוב ובמוצאי יום הכיפורים אינו רואה סימן ברכה לעולם, כי משום כבוד שבת, יש להוסיף מחול על הקודש.

וכמו כן, העושה מלאכה בכל מקום שיש בו נדנד [רמז] עבירה, כגון בתענית ציבור שהיו מתענים על הגשמים, אינו רואה סימן ברכה לעולם.

עשיית מלאכה בערבי פסחים

נתבאר, שבכל ערב שבת וערב יום טוב, אין לעשות מלאכה מן המנחה ולמעלה.

וערב פסח חמור משאר ערבי ימים טובים וחומרתו היא בדברים הבאים.

א. תחילת זמן האיסור.

בכל ערבי ימים טובים איסור מלאכה מתחיל משעת המנחה ולמעלה, ובערבי פסח, הכל אסורים במלאכה מחצות היום.

ב. נידוי לעושה מלאכה.

העושה מלאכה בכל ערבי ימים טובים, אינו נענש להיות בנידוי, אלא שאינו רואה סימן ברכה במלאכתו, והעושה מלאכה בערבי פסחים מחצות היום ואילך, מנדים אותו.

עשיית מלאכה בערב פסח קודם חצות

נתבאר, שמעיקר הדין, המלאכה אסורה בערב הפסח מחצות היום ואילך.

ולפיכך, כל מקום שנהגו לעשות מלאכה בערב הפסח עד חצות היום, מותרים לעשות מלאכה עד חצות היום.

וכל מקום, שנהגו שלא לעשות מלאכה גם קודם חצות היום, כדי שלא יהיו טרודים במלאכה, וישכחו לבער את החמץ, ולשחוט הפסח, ולתקן מצה לצורך הלילה, מאחר שנהגו שלא לעשות מלאכה, אסורים הם לעשות מלאכה גם קודם חצות היום, ואין להם לעבור על המנהג שנהגו, שנאמר "שָׁמַע בְּנֵי מוֹסֵר אֶבֶדָּה וְאֵל תִּטֹּשׁ תּוֹרַת אֶמְקָד" (משלי א' ח').

כן דעת משנתנו, שעשיית מלאכה בערב פסח קודם חצות תלויה במנהגי המקומות. וכן דעת רבי מאיר בדף נ"ה. ורבי יהודה חולק עליו, כפי שיתבאר שם בעזה"י, ודברי חכמים במשנה בדף נ"ה, הם כדעת רבי יהודה.

זריז ושפל – נזכר ונפסד

יש זריז [=בעל מלאכה] ונשכר. ויש זריז ונפסד. יש שפל [=הבטל ממלאכה] ונשכר. ויש שפל ונפסד.

א. זריז ונשכר – זה העושה מלאכה כל ימות החול של השבוע, ואינו עושה מלאכה בערב שבת.

ב. זריז ונפסד – זה העושה מלאכה כל ימות השבוע, ועושה מלאכה גם בערב שבת, ונפסד כי אינו רואה ברכה במלאכתו.

ג. שפל ונשכר – זה שאינו עושה מלאכה כל ימות השבוע, ואינו עושה גם בערב שבת, ואף שאין כוונתו בכך לשם מצווה, מכל מקום, מאחר שבפועל יש בידו מצווה, שאינו עושה מלאכה בערב שבת, הוא נשכר, כי מצווה שלא לשמה מצווה היא, כמו שאמרו להלן, יעסוק אדם במצוה ואפילו שלא לשמה.

ד. שפל ונפסד – זה שאינו עושה מלאכה כל ימות השבוע, ועושה מלאכה בערב שבת.

	כל השבוע	בערב שבת
זריז ונשכר	עושה	אינו עושה
זריז ונפסד	עושה	עושה
שפל ונשכר	אינו עושה	אינו עושה
שפל ונפסד	אינו עושה	עושה

ואמר רבא, שנשות העיר מחוזה, אף על פי שהסיבה שהן בטלות בערב שבת ממלאכה משום שהן מפונקות, שהרי כל יום גם כן אינן

עושות מלאכה, מכל מקום שפל ונשכר הן

קרויות, ויש להן שכר על כד.

לשמה ושלא לשמה

כתוב אחד אומר "כִּי גָדַל עַד שְׁמַיִם חֶסֶדְךָ וְעַד שְׁחָקִים אֶמְתָּד" (תהלים נ"ז י"א). וכתוב שני אומר "כִּי גָדוֹל מְעַל שְׁמַיִם חֶסֶדְךָ וְעַד שְׁחָקִים אֶמְתָּד" (תהלים ק"ח ה').

ויישב רבא את שני הכתובים, שהכתוב "כִּי גָדוֹל מְעַל שְׁמַיִם חֶסֶדְךָ", מדבר בעושים לשמה, ששכרם מרובה יותר. והכתוב "כִּי גָדַל עַד שְׁמַיִם חֶסֶדְךָ", מדבר בעושים שלא לשמה, שגם להם יש שכר, כי גם שלא לשמה מצווה היא, אלא שאין שכרם כעושים לשמה.

וכן דעת רב יהודה אמר רב שגם העושה שלא לשמה נחשב מקיים מצווה, שכך אמר, לעולם יעסוק אדם בתורה ובמצות אף על פי שלא לשמה, שמתוך שלא לשמה בא לשמה.

מלאכות שאינו רואה בהן סימן ברכה לעולם

שני דברים שאין בהם ברכה כי שכרם מועט:

א. המצפה לשכר אשתו.

רש"י מפרש, שהכוונה למי שאשתו נוטלת מאזנים בידה, ומהלכת בשוק, לשקול עבור כל הצריך, ששכרה מועט הוא, והיא מתבזה בשביל כד.

ורבינו חננאל פירש, שהכוונה למי שאשתו נשכרת לטוות, שהיא מתבזה, בכך שהיא מגלה זרועותיה בשעת טווייה.

ודווקא באופנים הללו, המצפה לשכר אשתו אינו רואה סימן ברכה, אבל אם עושה ומוכרת, הכתוב משבחה, שנאמר באשת חיל, "סָדִין עֲשֶׂתָּה וַתִּמְכַר וַחֲגוּר נָתַנָּה לְפָנַי" (משלי ל"א כ"ד)

ב. המצפה לשכר ריחיים.

פירש רש"י, שהכוונה לזה ששוכר ריחיים וטוחן, שטרחו מרובה, ושכרו מועט. אבל הקונה ריחיים ומוכר אותם, הרי זה כשאר סחורות.

ושני דברים שאין בהם ברכה, כי הנפח שלהם גדול, ולכן עין הרע שולטת בהם:

ג. המשתכר בקנים.

כלומר עושה סחורה במקלות וקנים שעושים מהם גדירות ומחיצות, אינו רואה סימן ברכה. כי דברים אלו נפח שלהם גדול, ושולטת בהם העין, וכל דבר שהעין שולטת בו, אין בו סימן ברכה.

ד. המשתכר בקנקנים.

כלומר עושה סחורה בכדים ורחיבות וקנקנים, אינו רואה סימן ברכה, כי גם דברים אלו נפח שלהם גדול ושולטת בהם העין, וכל דבר שהעין שולטת בו, אין בו סימן ברכה.

וארבעה דברים שאין בהם ברכה, כי בני אדם משתוממים עליהם, ולכן עין הרע שולטת בהם:

ה. תגרי סימטא.

הם אלו היושבים ומוכרים בשוק שהכל רואים אותם, והעין שולטת בהם, וכל דבר שהעין שולטת בו, אין בו סימן ברכה.

ו. מגדלי בהמה דקה.

מאחר שבהמתם מזיקה לכל, הכל צווחים עליהם, ומדברים בהם, והעין שולטת בהם, וכל דבר שהעין שולטת בו, אין בו סימן ברכה.

ז. קוצצי אילנות טובים.

מאחר שקוצצים אילנות טובים למוכרם, הכל תמהים ומלעיזים עליהם, והעין שולטת בהם, וכל דבר שהעין שולטת בו, אין בו סימן ברכה.

ח. נותנים עיניהם בחלק יפה.

הם אלו שתמיד כשחולקים דבר עם אחרים מקפידים ליטול לעצמם את החלק היפה. ולכן הכל מדברים בהם, והעין שולטת בהם, וכל דבר שהעין שולטת בו, אין בו סימן ברכה.

וארבעה פרוטות שאין בהן סימן ברכה:

ט. שכר כותבים.

כותבי ספרים, תפילין, ומזוזות, הם, ותגריהם ותגרי תגריהם, וכל העוסקים במלאכת שמים, כמוכרי תכלת [לציצית], אינם רואים סימן ברכה לעולם.

והסיבה לכך, כי עשרים וארבע תעניות ישבו אנשי כנסת הגדולה עליהם שלא יתעשרו, שאם מתעשרים אין כותבים.

וכל זה כשעושים כדי להתפרנס, אבל אם עושים לשמה, שיהיו מצוות אלו מצויות, רואים סימן ברכה, כי באלו אין לחוש שאם יתעשרו לא יכתבו.

י. שכר מתורגמנים.

הם העומדים לפני החכם בשבתות, ושומעים הדרשה מפיו, וחוזרים ומשמיעים אותה לרבים. ואינם רואים סימן ברכה במלאכה זו, כי שכרם נראה כשכר שבת.

יא. שכר יתומים.

כלומר שעוסקים במעות של יתומים קטנים, ובשכר זאת חולקים עימהם את הרווח. ואינם

רואים סימן ברכה ממלאכתם, כי יתומים אינם

בני מחילה, ואם טעה, יש בידו גזל שאינו מחול.

יב. מעות הבאות ממדינת הים.

כלומר שמשלח ספינותיו תמיד במקום סכנה.

ואינו רואה סימן ברכה במלאכתו כי לא בכל

יום מתרחש נס ועלולות ספינותיו לטבוע בים.

מנהג שקיבלו האבות

יום השוק של העיר צידון היה בערב שבת, ובני

ביישן החמירו על עצמם, ונהגו שלא ללכת ביום

זה מהעיר צור לשוק של צידון, שלא להיבטל

מצרכי שבת.

לאחר זמן באו לפני רבי יוחנן בניהם של בני

ביישן הראשונים, שאבותיהם החלו את המנהג

הזה, ואמרו לו, אבותינו היו עשירים, והיו

יכולים להימנע מללכת לשוק של צידון בערב

שבת, אנו עניים, וקשה לנו הדבר.

אמר להם, כבר קיבלו אבותיכם עליהם, ואין

אתם יכולים לבטל את הדבר שנאמר, "שָׁמַע

בְּנֵי מוֹסֵר אֲבִיךָ וְאֵל תִּטֹּשׁ תּוֹרַת אֲמֹךָ" (משלי א'

ח').

דברים המותרים ואחרים נהגו בהם איסור

מקום שטעו בו בדבר היתר, ומחמת טעותם,

שהיו סבורים שהוא אסור, נהגו בו איסור, יכול

כל אדם לעשות בפניהם מעשה, להראות

שהדבר מותר, כדי להורות להם שישובו

מטעותם.

כן תירץ רבינו ניסים במגילת סתרים. וכן משמע

בפירוש בירושלמי.

ומקום שידעו בדבר מסוים שהוא מותר, ואף על

פי כן רצו להחמיר בו, ולנהוג בו איסור, בזה

הדין כפי שיתבאר להלן.

א. שיטת ר"י [בתוס'].

מנהג חשוב שהנהיגו על פי תלמיד חכם, מחייב

את הכל, ואסורים לשנות ממנו, ולא רק

במקומם, אלא אפילו אם הולכים למקום אחר,

נוהגים הם באיסור זה בכל מקום שהם, וחיובם

לנהוג בו הוא משום "וְאֵל תִּטֹּשׁ תּוֹרַת אֲמֹךָ".

וכן בני מקומות אחרים הבאים לשם, נוהגים

בדבר איסור, כמנהג המקום, ואסור להם לנהוג

בו היתר, והסיבה לכך היא כדי שלא יבואו לידי

מחלוקת עם בני המקום.

וזהו ששנינו במשנתנו, ההולך ממשום שעושים

[מלאכה בערב פסח קודם חצות] למקום שאין

עושים, או ממקום שאין עושים למקום

שעושים, נותנים עליו חומרי מקום שיצא משם,

וחומרי מקום שהלך לשם.

חוץ מבן ארץ ישראל הבא לבבל, שמנהג בבל אינו

מחייב אותו, כי בני בבל כפופים לבני ארץ ישראל.

ולדעת רב אשי, אף זה, רק אם אין דעתו להשתקע

בבל, ודעתו לחזור לארץ ישראל, אינו מחויב לנהוג

כמנהג בבל.

ומנהג שנהגו בני המדינה מעצמם, דין פשוט

הוא שאינו מחייב בני מקומות אחרים הבאים

לשם, ומותרים הם לנהוג בו היתר, אפילו בפני

בני אותו מקום, שהם תלמידי חכמים, ובתנאי

שלא ינהגו היתר בפני בני המקום שהם כותים

ושכמותם, שאינם בקיאים בדינים.

כי אלו, כשיראו את הבא מקיל בדבר שנהגו

במקום זה איסור, ולא ידעו שמנהג הוא, יבואו

לזלזל גם בדינים אחרים, שאינם מנהג.

ונסתפק ר"י, האם מנהג זה, מאחר שאינו חשוב,

גם תלמידי חכמים של אותו מקום מותרים

לעבור עליו שלא בפני כותים, או שאותם המנהג

הזה מחייב.

ב. שיטת רשב"א [בתוס'].

כל מנהג שהנהיגו בני המקום, כל הבא לשם,

וכל היוצא משם למקום אחר, מחויב בו, ואסור

לעבור עליו.

ולדעת רב אשי, כן הדין כשדעתו להיות מבני

המקום, כשיצא על דעת לחזור, או בא על דעת שלא

לצאת. אבל כשאין דעתו להיות מבני המקום,

שיצא על דעת שלא לחזור, או שבא על דעת לצאת

שוב, אין המנהג מחייב אותו.

וכן לדעת אביי, בן ארץ ישראל הבא לבבל, מנהג

המקום של בבל אינו מחייב אותו, כי בני בבל

כפופים לבני ארץ ישראל.

ומכל מקום, גם באופנים הללו, שמנהג המקום

אינו מחייב אותו, דווקא בפני עצמו, או בפני

תלמידי חכמים רשאי לנהוג היתר בדבר. אבל

בפני בני המקום שהם כותים ושכמותם,

שאינם בקיאים בדינים, אסור לנהוג היתר

בדבר.

כי אלו, כשיראו את הבא מקיל בדבר שנהגו

במקום זה איסור, ולא ידעו שמנהג הוא, יבואו

לזלזל גם בדינים אחרים, שאינם מנהג.

בני חוזאי נהגי דמפרשי חלה מארוזא

כבר נתבאר שלא צוותה תורה להפריש חלה

אלא מעיסה הנעשית מאחד מחמשת מיני דגן,

שהם חיטה, שעורה, כוסמין, שיפון ושבולת

שועל.

ובני המקום הנקרא חוזאי, היו נוהגים להפריש

חלה גם מאורז.

באו ואמרו דבר זה לרב יוסף. אמר להם, יאכל זר את חלת האורז בפניהם, להורות להם שאין זו חלה, אלא חולין.

דף נא

ומנהג זה נהגו כדי להחמיר על עצמם, ולא מחמת טעות, ולפיכך הקשו על דברי רב יוסף, הלא כבר נתבאר, שדברים המותרים שנהגו בהם במקום מסוים איסור, אסור להתירם בפני כותים של אותו מקום, שלא יבואו לזלזל יותר, ורוב בני אותו מקום אינם בקיאים בדינים, והרי הם ככותים.

ומסקנת הגמרא, שמאחר שהסיבה שאין להתיר בפניהם היא, שלא יצא מכך קלקול גדול יותר, יש לעשות באופן שלא יצא מכך הקלקול הגדול יותר.

שאם רוב בני המקום אוכלים אורז, אין ללמדם שלא להפריש חלה מאורז, כי טוב להם שיפרישו חלה מאורז, ולא תשתכח תורת חלה ממקום זה, שמא ישכחו תורת חלה, ולא יפרישו גם ממיני דגן.

ואם רוב בני המקום אוכלים מיני דגן, יש ללמדם שלא להפריש חלה מאורז, כי אם יפרישו חלה מאורז, עלולה לצאת מכך תקלה, שיהיו סבורים שחייב חלה באורז ומיני דגן שווה הוא, ויבואו להפריש חלה מזה על זה.

והמפריש מן האורז על הדגן [=מן הפטור על החיוב] אוכל טבלים, שהרי לא חל השם על האורז, ולא ניתקן הדגן.

והמפריש מן הדגן על האורז [=מן החיוב על הפטור], מאכיל טבל לכהן, שאין השם חל על הדגן בשביל האורז, שהרי אינו מחויב, ונמצא שאין זו חלה אלא טבל.

בני אדם שאינם רוחצים יחד

רוב בני אדם מותרים לרחוץ יחד זה עם זה [אנשים לחוד ונשים לחוד], אף על פי שהם עומדים ערומים במרחץ ורואים זה את זה, ואין אסורים אלא המנויים להלן.

בברייתא הראשונה מבואר, שעם ארבעה אלו אסור אדם לרחוץ:

(א) אביו.

(ב) חמיו.

(ג) בעל אמו.

(ד) בעל אחותו.

והסיבה שעם אלו אסור הוא לרחוץ, כי ראייתם מביאה אותו לידי הרהור. שכשרואה את אביו ונזכר שמשם יצא, נותן לבו להרהור. וכן בחמיו, נותן לבו שיצאה אשתו מכאן. וכן בבעל אחותו, יש הרהור בדבר.

ורבי יהודה חולק ומתיר לרחוץ עם אביו, מפני כבוד אביו, כדי לשמשו במרחץ. והוא הדין לבעל אמו.

(ה) ובברייתא השניה מבואר שגם **תלמיד** אסור לרחוץ עם **רבו**, מפני שצריך להתבייש מכבודו וממוראו.

ואם רבו צריך לו שישמש אותו במרחץ מותר.

מנהג בני כבול ברחיצת שני אחים יחד

נתבאר, שעם הכל אדם רוחץ, חוץ מאביו וחמיו ובעל אמו ובעל אחותו.

ובני כבול החמירו על עצמם, ונהגו איסור אפילו ברחיצת שני אחים יחד, כדי שלא יבוא אדם לרחוץ עם בעל אחותו.

ומעשה ביהודה והלל בניו של רבן גמליאל, שרחצו שניהם כאחד בכבול. שלא היה מנהג כבול על פי חכם. או מאחר שדעתם לחזור למקומם אין מנהג המקום מחייבם. ולעזה עליהם כל המדינה, אמרו, מימינו לא ראינו כך. ונשמט הלל, ויצא לבית החיצון, ולא רצה לומר להם, מותרים אתם.

וביאר, שהסיבה לכך שלא רצו לומר לבני המקום שהדבר מותר, כי בני המקום שהם בני מדינת הים, אינם בקיאים בדינים, והרי הם ככותים, שאין להתיר בפניהם דבר שנהגו בו איסור, שמא יבואו לזלזל גם בשאר דברים.

מנהג בני בירי ביציאה בקורדקיסון בשבת

במסכת יבמות פירש רש"י שקורדקיסון הם מנעלים דקים, שנועלים תחת מנעלים עבים, להגן מן המים כלומר ערדליים. וכאן פירש רש"י שקורדקיסון הם נעליים דקות ורופפות.

ומעיקר הדין מותר לצאת בשבת בקורדקיסון. ואין לחוש לכך שמא יפלו מרגליו, ויטלטל אותם בידו ארבע אמות ברשות הרבים, ונמצא מחלל את השבת.

ובני המקום הנקרא בירי החמירו על עצמם, ונהגו איסור בנעילת קורדקיסון בשבת, שמא יפלו מרגליו, ויטלטלם בידו ארבע אמות ברשות הרבים, ונמצא מחלל את השבת.

ומעשה ביהודה והלל בניו של רבן גמליאל,

שיצאו בקורדקיסון בשבת בבירי. שלא היה מנהג בירי על פי חכם. או מאחר שדעתם לחזור למקומם אין מנהג המקום מחייבם. ולעזה עליהם המדינה, ואמרו, מימינו לא ראינו כך.

ושמטום יהודה והלל, ונתנום לעבדיהם, ולא רצו לומר לבני המקום, מותרים אתם.

והסיבה לכך שלא רצו לומר לבני המקום שהדבר מותר, כי בני המקום שהם בני מדינת הים, אינם בקיאים בדינים, והרי הם ככותים, שאין להתיר בפניהם דבר שנהגו בו איסור, שמא יבואו לזלזל גם בשאר דברים.

מנהג בני עכו בישיבה על ספסלי נוכרים בשבת

מעיקר הדין מותר לשבת בשבת על ספסלים של נוכרים שהם מוכרים בהם סחורה בשבת ואין לחוש שיחשדו את היושב שהוא עושה עימהם סחורה בשבת.

ובני העיר עכו החמירו על עצמם, ונהגו איסור בישיבה על ספסלים של סוחרים נוכרים בשבת, כדי שלא יחשדו את היושב, שהוא עושה עימהם סחורה בשבת.

ומעשה ברבן שמעון בן גמליאל, שישב על ספסלי נכרים בשבת בעכו. כי לא היה מנהג עכו על פי חכם. או מאחר שדעתו לחזור למקומו אין מנהג המקום מחייב אותו. ולעזה עליו כל המדינה, אמרו, מימינו לא ראינו כך. נשמט על גבי קרקע, ולא רצה לומר להם מותרים אתם.

והסיבה לכך שלא רצה לומר לבני המקום שהדבר מותר, כי בני המקום שהם בני מדינת הים, אינם בקיאים בדינים, והרי הם ככותים, שאין להתיר בפניהם דבר שנהגו בו איסור, שמא יבואו לזלזל גם בשאר דברים.

אכילת דאייתרא

הקיבה כפופה, ועשויה כקשת, ומצדה הפנימי של כפיפת הקשת מחובר בה **מעין חלב, הנקרא אייתרא**. וחלב זה, **בני ארץ ישראל אוכלים אותו, ובני בבל נוהגים בו איסור**.

וכשבא רבה בר בר חנה מארץ ישראל לבבל, היה אוכל בבבל אותו אייתרא, וכשנכנסו אצלו רב עזרא סבא ורבה בריה דרב הונא, מיד כשראה אותם, כיסה מהם את החלב, שלא יראוהו נוהג היתר באכילתו.

באו ואמרו זאת לאביי, ואמר להם, הרי אתם בעיניו ככותים, שלא רצה לנהוג בפניכם היתר בדבר.

ולולא הטעם הזה, לא חש לכך שמנהג המקום שלא לאכול אייתרא, **אף על פי ששנינו שההולך ממקום למקום, נותנים עליו חומרי מקום שהלך לשם**.

וביאר אביי שהסיבה לכך, **כי דין זה שההולך ממקום למקום עליו לנהוג כמקום שבא לשם, הוא כדי שלא תהא מחלוקת בדבר, וכל זה כשאין עדיפות לאחד מהם**.

אבל בן ארץ ישראל הבא לבבל, מאחר שבני בבל כפופים לבני ארץ ישראל, שבני ארץ ישראל סמוכים הם, ובני בבל אינם סמוכים, אם ישנה בן ארץ ישראל ממנהג המקום, אינם יכולים לחלוק עליו, ולכן מותר לו לשנות.

ואמר רב אשי, שדין זה שבן ארץ ישראל הבא לבבל רשאי לנהוג כמקומו, אמור רק **כשדעתו לחזור למקומו**, [וכן היתה דעת רבה בר בר חנה], אבל כשאין דעתו לחזור למקומו, עליו לנהוג כמנהג בני בבל, שבא להשתקע ביניהם.

לסמוך על מעשה שראה אצל רבו

הרב שעשה מעשה על פי סברתו, התלמיד שראה זאת, יכול לסמוך על כך, לעשות כמעשה הרב, בין בפני הרב, ובין שלא בפני הרב.

ומהטעם הזה, מאחר שרבה בר בר חנה ראה את רבי יוחנן שהוא אוכל דאייתרא, סמך על כך רבה בר בר חנה, ואכל דאייתרא, בין בפני רבי יוחנן, ובין שלא בפניו.

וכמו כן, מאחר שרבי שמעון בן רבי יוסי בן לקוניא ראה את רבי שמעון בן יוחי אוכל ספיחי כרוב בשביעית, [כפי דעתו שתבאר בעזה"י להלן], סמך על כך, ואכל ספיחי כרוב, בין בפני רבי שמעון בן יוחי ובין שלא בפניו.

לסמוך על מעשה שראה אצל תלמיד

נתבאר שתלמיד שראה את רבו עושה מעשה כפי סברתו רשאי לסמוך על כך לעשות מעשה כמו רבו.

ומי שראה את התלמיד עושה מעשה, אינו יכול לסמוך על כך כמי שראה את הרב עושה מעשה. **לדברי רבה בר בר חנה, זה שראה את התלמיד עושה מעשה, אינו יכול לסמוך עליו כלל וכלל, ואסור לעשות מעשה, בין בפני התלמיד, ובין שלא בפניו, ולכן אמר לבנו כך:**

בני, לא תאכל דאייתרא, לא בפני ולא שלא בפני. אני שראיתי את רבי יוחנן שאכל, כדי הוא רבי יוחנן לסמוך עליו בפניו ושלא בפניו. אתה לא ראית אותו, לא תאכל בין בפני בין שלא בפני.

ומדברי רבי שמעון בן רבי יוסי בן לקוניא מבואר, שזה שראה את התלמיד עושה מעשה, יכול לסמוך עליו לעשות כן בפניו. שכך סח רבי יוחנן בן אלעזר לרבה בר בר חנה:

פעם אחת נכנסתי אחר רבי שמעון בן רבי יוסי בן לקוניא לגינה, ונטל ספיחי כרוב [בשביעית, לאחר זמן הביעור] ואכל, ונתן לי, ואמר לי, בני, בפני אכול, שלא בפני לא תאכל. אני שראיתי את רבי שמעון בן יוחי שאכל, כדי הוא רבי שמעון בן יוחי לסמוך עליו בשלא בפניו. אתה בפני אכול, כלומר בפני אתה יכול לסמוך עלי, הואיל וראיתי את רבי שמעון שאכל, שלא בפני, לא תאכל.

איסור ספיחים

בעניין השמיטה נאמר בתורה "וכי תאמרו מה נאכל בשנה השביעית הן לא נזרע ולא נאסף את תבואתנו" (ויקרא כ"ה ז'), מבואר, שבשנה השביעית אסורה גם הזריעה וגם האסיפה.

והנה מאחר שהזריעה אסורה, למה היה צריך לאסור את האסיפה, הלא אם אין זריעה אין אסיפה.

ואמר רבי עקיבא, שבכך שאסרה תורה את האסיפה, לימדה, שגם אסיפת הספיחים, [הם הגדלים מהזרע שנפל בשעת הקציר בשנה שעברה], אף שגדלו בלא זריעה אסורה, גם הם אסורים.

- רש"י מפרש, שאיסור זה הוא משעת הביעור ואילך, שכשם שיש לבער כל פירות שביעית, שנאמר, "ולבקהמתך ולחיה אשר בארצך תהיה כל תבואתה לאכל" (ויקרא כ"ה ז') לדרוש משעה שכלה לחיה מהשדה, כלה לבהמתך מהבית, כך משעה שכלה מין זה בשדה, יש לבער את הספיחים מהבית, אבל קודם הביעור, כשם שפירות שביעית מותרים, כך הספיחים מותרים.

- ורבינו תם מפרש, שאיסור של אחר הביעור אינו מיוחד לספיחים, והוא למד מהכתוב, "ולבקהמתך ולחיה אשר בארצך תהיה כל תבואתה לאכל" (ויקרא כ"ה ז') אבל הכתוב "הן לא נזרע ולא נאסף את תבואתנו" מלמד שספיחים אסורים בשביעית עצמה קודם הביעור. וכל זה כדעת רבי עקיבא אבל חכמים חולקים ואומרים שהספיחים אינם נאסרים קודם הביעור.

ספיחי כרוב

נתבאר, שלדעת רבי עקיבא, ספיחים נאסרים בשביעית, ומכל מקום מודה רבי עקיבא, שמדין תורה, ספיחי כרוב אינם כשאר ספיחים, והרי הם מותרים בשביעית.

- רש"י מפרש, שהסיבה לכך, שספיחי כרוב אינם כשאר ספיחים, כי כל הספיחים נאסרים משעת הביעור, שכלה מינם מן השדה, וכרוב אינו כלה מן השדה כל ימות הגשמים ולכן אינו נאסר.

- ורבינו תם מפרש שהסיבה לכך, שספיחי כרוב אינם כשאר ספיחים, כי ספיחי כרוב אינם נחשבים ספיחים, שכל ספיחים הם הגדלים מזרע שנפל לארץ בשעת האסיף של שנה שעברה, וספיחי כרוב הם העלים היוצאים מקלח הכרוב והרי הם כאילן שמוסיף ענפים ולא נחשבים ספיחים.

אכן כל זה מעיקר הדין, אבל למעשה נחלקו חכמים ורבי שמעון בדבר זה.

לדעת חכמים – אף על פי שמעיקר הדין ספיחי כרוב אינם נאסרים, גזרו עליהם שיהיו כשאר ספיחים.

ולדעת רבי שמעון – לא גזרו עליהם, והרי הם עומדים בהיתרם.

הסיבה שיש לעשות כחומרי מקום שהלך לשם נתבאר במשנתנו, שההולך ממקום שנהגו לעשות מלאכה בערב פסח, למקום שנהגו שלא לעשות בו מלאכה בערב פסח, נותנים עליו חומרי מקום שהלך לשם, ולא יעשה מלאכה בערב פסח.

ולדברי אביי, הסיבה לכך מבוארת בסיום הדברים, "ואל ישנה אדם מפני המחלוקת", כלומר, הסיבה שעליו לשבות ממלאכה כמנהג המקום שבא אליו, כדי שלא תהא ביניהם מחלוקת, כשיראו אותו עושה מלאכה שלא כמנהגם.

הסיבה שיש לעשות כחומרי מקום שיצא משם נתבאר במשנתנו, שההולך ממקום שנהגו שלא לעשות מלאכה בערב פסח, למקום שנהגו לעשות בו מלאכה בערב פסח, נותנים עליו חומרי מקום שיצא משם, ולא יעשה מלאכה בערב פסח.

ולדברי רבא, הסיבה לכך מבוארת בסיום הדברים, "ואל ישנה אדם מפני המחלוקת", כלומר, הסיבה שאמרו תמיד לא לשנות ממנהג המקום היא מפני המחלוקת, שלא יראה כחולק על מנהג בני המקום, אבל זה, אם ינהג כמקום שיצא משם ולא יעשה מלאכה, לא יבוא לידי מחלוקת עם בני מקום זה העושים מלאכה, שכן

הסיבה שיש לעשות כחומרי מקום שיצא משם נתבאר במשנתנו, שההולך ממקום שנהגו שלא לעשות מלאכה בערב פסח, למקום שנהגו לעשות בו מלאכה בערב פסח, נותנים עליו חומרי מקום שיצא משם, ולא יעשה מלאכה בערב פסח.

ולדברי רבא, הסיבה לכך מבוארת בסיום הדברים, "ואל ישנה אדם מפני המחלוקת", כלומר, הסיבה שאמרו תמיד לא לשנות ממנהג המקום היא מפני המחלוקת, שלא יראה כחולק על מנהג בני המקום, אבל זה, אם ינהג כמקום שיצא משם ולא יעשה מלאכה, לא יבוא לידי מחלוקת עם בני מקום זה העושים מלאכה, שכן

כשרואים אותו שאינו עושה מלאכה, לא יאמרו חלוק עלינו, אלא יאמרו אין לו מלאכה לעשות, שהרי גם בכל ימות השנה יש הרבה בטלנים שאינם עושים מלאכה.

דף נב

המהלך ממקום שעושים בו יום טוב אחד

למקום שעושים שני ימים

בזמן שהיו מקדשים את החודש על פי הראיה, לא היו יודעים מראש מתי יתקדש החודש, ויחולו ימים טובים של אותו חודש.

ולפיכך כשנתקדש החודש, בי"ד היו שולחים שליחים, להודיע מתי נתקדש, וידעו הכל מתי יחולו ימים טובים של אותו חודש.

וכל מקום ששלוחי בי"ד היו מגיעים אליו בחודש תשרי קודם יום טוב של סוכות, היו עושים בכל המועדים יום טוב אחד, כדין תורה, וכל מקום ששלוחי בי"ד לא היו מגיעים אליו בחודש תשרי קודם יום טוב של סוכות, היו עושים מספק שני ימים טובים, [ואפילו אם היו יודעים את סוד העיבור, ויודעים מתי החודש ראוי להתקדש, אם אין שלוחי בי"ד מגיעים למקום, עושים שני ימים טובים], ויום שני נקרא יום טוב שני של גלויות.

ומי שבמקומו עושים יום טוב אחד, והלך למקום שעושים שני ימים טובים, **אסור לעשות שם מלאכה ביום טוב שני**, אלא עליו להחמיר כמנהג המקום.

ודווקא **בישוב** אסור לעשות מלאכה ביום טוב שני, **אבל במדבר הוא מותר**.

שמתא ונגידא

נידוי [=שמתא] **חמור מהכאה** [=נגידא], ולכן, בארץ ישראל, כשהיו רוצים להעניש תלמיד שסרת, היו נמנים להלקותו, אבל לא היו מנדים אותו, כי הנידוי חמור הוא, והיו חוששים לכבוד תורתו של התלמיד.

המחלל יום טוב שני של גלויות

רב נתן בר אסיא הלך מבית מדרשו של רב לפומבדיתא, ביום טוב שני של עצרת, ונמצא מחלל יום טוב שני.

ללשון ראשון רב יוסף נידה אותו על כך, ולא הסתפק בהכאה, כדברי רב ושמואל, שאמרו, **מנדים על חילול שני ימים טובים של גלויות**.

וללשון שני לא החמיר עליו רב יוסף לנדותו, והסתפק בהכאתו, **שרק שאר בני אדם מנדים אותם על חילול שני ימים טובים של גלויות, אבל צורבא מדרבנן, מחמת כבודו מקילים עליו, ומסתפקים בהכאתו**.

המוליך פירות שביעית ממקום למקום

פירות שביעית מותרים באכילה רק עד שעת הביעור, כלומר, עד השעה שיש מהם בשדה, שנאמר בהם, "וְלִבְהֶמְתָּדָ וְלַחֲיָה אֲשֶׁר בְּאֶרְצָךָ תִּתְּיָהּ כֹּל תְּבוּאָתָהּ לְאָכְלָל" (ויקרא כ"ה ז'), ללמד, כל זמן שחיה אוכלת מהם בשדה, האכל לבהמתך בבית, אבל משעה שכלה לחיה מן השדה, כלה לבהמתך מהבית, ויש לבערם. ולהלן יתבאר בעזה"י דין פירות שביעית שהולך ממקום למקום.

המוליך פירות שביעית ממקום שכלו וטעונים ביעור, למקום שלא כלו, ועדיין ישנם בשדה, אף על פי שבמקום שהוא נמצא עם הפירות לא הגיע שעת הביעור, חייב לבער את הפירות שהביא עמו, משום שעליו לנהוג בהם כחומרי מקום שיצא משם.

והמוליך פירות שביעית ממקום שלא כלו ועדיין ישנם בשדה למקום שכלו וטעונים ביעור, אף על פי שבמקום שממנו הביא את הפירות לא הגיע שעת הביעור, חייב לבער את הפירות שהביא עמו משם, משום שעליו לנהוג בהם כחומרי מקום שהלך לשם.

כן משמע לכאורה מתוך פירוש רש"י, ששני הדינים הללו הם חומרא מחמת מקום שיצא משם ומחמת מקום שהלך לשם.

שכן במשנה פירש רש"י בטעם האיסור, משום חומרי מקום שיצא משם, והוא הדין הראשון. ובקושיית הגמרא על דברי רבי יהודה ביאר שיש לאסור משום חומרי מקום שהלך לשם, והוא הדין השני.

אכן דבר זה קשה, כי לכאורה אחד מהדברים הללו צריך להיות אסור מעיקר הדין, שכן אם מדין תורה דין הפירות תלוי במקום גידולם, בדין הראשון עליו לבער מעיקר הדין. ואם דין הפירות תלוי במקום הימצאותם, בדין השני עליו לבער מעיקר הדין. ויל"ע בדבר.

ואפשר שבאמת דין הפירות תלוי במקום גידולם, [כפי שמשמע מהתוס' בתירוץ הראשון], ומה שאמרו שמוליך ממקום שכלו למקום שלא כלו חייב לבער כחומרי מקום שיצא משם, הכוונה לכך שצריך להחמיר כמקומו, כי כן הוא עיקר הדין.

ומיהו מהמבואר להלן, שנחלקו חכמים ורבי יהודה בדין פירות שהולך ממקום שלא כלו למקום שכלו, ולאחר מכן כלו במקומם, משמע שמעיקר הדין אף שעתה כלו במקומם, לא נתחייבו בביעור, אלא משום

מחלוקת בני מקום זה.

ואם כן מעיקר הדין דין הפירות תלוי במקום הימצאותם, ומאחר שעתה הם נמצאים במקום שלא כלו, הם מותרים. ולפי זה מה שאמרו שמולך ממקום שלא כלו למקום שכלו חייב לבער כחומרי מקום שהלך לשם, הכוונה לכך שצריך להחמיר כמקום זה, כי כן הוא עיקר הדין.

וצ"ע בכל זה.

ואפשר שמעיקר הדין אין הפירות נאסרים, אלא אם כן כלו גם במקום שהם נמצאים, וגם במקום גידולם, אבל כל שלא כלו כאן וכאן, לא הגיעה שעת ביעורם.

ואם כן, כשמולך פירות ממקום שכלו למקום שלא כלו, מאחר שהפירות עימו במקום שלא כלו, לכאורה מעיקר הדין אינו חייב לבערם, ורק משום חומרי מקום שיצא משם חייב לבער, [ומיהו אין זה כשאר חומרי מקום שיצא משם, שכן במקום שיצא משם, מהדין הם חייבים לבער פירותיהם, כי להם גם כלו הפירות גם במקום פירותיהם, וגם במקום גידול פירותיהם]. אלא שלאידך גיסא יש מקום לומר, שבאופן הזה מעיקר הדין חייב לבער, שכן שבאופן הזה, מאחר שקודם שיצא כבר כלו הפירות במקומו, נאסרו פירותיו אז מעיקר הדין, ומעתה אינם חוזרים להיתרם, גם אם יביאם למקום שלא כלו.

וכשמולך ממקום שלא כלו למקום שכלו, מאחר שבמקום גידול הפירות לא כלו, מעיקר הדין אינו חייב לבער, ורק משום חומרי מקום שהלך לשם חייב לבער, שלא ישנה מהם שהם מבערים והוא אינו מבער.

והמולך פירות שביעית ממקום שלא כלו למקום שלא כלו, ולאחר שהגיע למקומו השני כלו הפירות במקומו הראשון, לדברי רב שישא בריה דרב אידי, בזה נחלקו חכמים ורבי יהודה במשנתנו.

אחד מהם אומר, שמאחר שעתה כלו הפירות במקום שיצא ממנו, ובני אותו מקום מבערים פירותיהם, על היוצא משם להחמיר כמקום שיצא ממנו, ולבער פירות שהולך עימו משם.

ואחד מהם אומר, שמאחר שבמקום זה לא כלו הפירות, וכשיצא ממקומו הראשון עדיין לא כלו באותו מקום, אינם נאסרים, והרי הם מותרים כפירות מקום זה שהוא נמצא בו. [ואינו צריך להחמיר כמקום שיצא משם, שכן במקום שיצא משם, מהדין חייבים לבער, כי להם גם כלו הפירות גם במקום פירותיהם וגם במקום גידול פירותיהם, ואילו במקום שהולך עימו פירותיו, לא כלו הפירות].

- מתחילה אמרו, שחכמים מחמירים, ורבי יהודה מיקל.

- ולבסוף אמרו, שחכמים מקילים, ורבי יהודה מחמיר.

והמולך פירות שביעית ממקום שלא כלו למקום שכלו, ולאחר מכן שב והחזירם למקומם הראשון, ועדיין לא כלו בו הפירות, לדברי אביי, בזה נחלקו חכמים ורבי יהודה במשנתנו.

לדעת חכמים – מאחר שהחזיר את הפירות למקומם הראשון, ועדיין לא כלו הפירות באותו מקום, אינו חייב לבערם.

ולדעת רבי יהודה – מאחר שבשעה שהביאם למקום שכלו בו, היה צריך לבערם, [שלא לשנות מבני אותו מקום], מעתה, אף אם החזירם למקום הראשון, לא הותרו וצריך לבערם.

אולם רב אשי חולק על כך ואומר, שוודאי לא נחלקו חכמים בדבר זה, ולדברי הכל, מאחר שחזרו הפירות למקום שגדלו בהם, ובו לא כלו הפירות, אין סיבה לאוסרם, ואין צריך לבערם.

הכובש שלושה מינים של שביעית בחבית אחת, כבר נתבאר, שכל מין של גידולי שביעית, משכלה מן השדה, יש לבערו, ואסור לאוכלו אף בבית, שנאמר "וְלִבְהֶמְתָּךְ וְלַחֲזִירֶיךָ אֲשֶׁר בְּאַרְצְךָ תִּהְיֶה כָּל תְּבוּאָתָהּ לְאָכְלִי" (ויקרא כ"ה ז').

ונחלקו חכמים מה הדין, כשכבש יחד [בחומץ או ציר], שלושה מינים, שכל אחד ביעורו בזמן אחר.

א. דעת רבי אליעזר.

אוכלים על הראשון. כלומר משעה שהגיע זמן הביעור של אחד מהמינים, אף על פי שעוד לא הגיע זמן הביעור של המינים האחרים, כולם נאסרים, כי כבישתם יחד מחשיבה את כולם כמין אחד.

ב. דעת רבי יהושע.

אוכלים אף על האחרון. כלומר כל שלא הגיע זמן הביעור של כל שלושת המינים, אפילו כבר הגיע זמן הביעור של שנים מהם, ורק של האחרון לא הגיע, כולם מותרים. ולדברי רב אשי כן דעת רבי יהודה במשנתנו.

ג. דעת רבן גמליאל.

כל שכלה מינו מן השדה יבער מינו מן החבית. כלומר כל אחד מהמינים נידון לעצמו וכשמגיע זמן ביעורו הוא אסור וחבריו מותרים. והלכה כדברי רבן גמליאל. ולדברי רב אשי כן דעת רבי יהודה במשנתנו.

וביאר רבינו תם מחלוקת זו על פי תורת כהנים. שלדברי הכל, אף על פי שנאמר, "וְלִבְהֶמְתָּךְ וְלַחֲזִירֶיךָ אֲשֶׁר בְּאַרְצְךָ תִּהְיֶה כָּל תְּבוּאָתָהּ לְאָכְלִי" ללמד שיש לבער כל מין שכלה מהשדה, מאחר שאיסור זה אינו חמור, שכן הפירות הללו מותרים לעניים, לפיכך מחמת הכתוב הזה אין לאסור אלא את גוף הפרי האסור, ולא את טעמו.

ואם כן כשכובשים מספר מינים יחד, אף על פי שכולם נותנים טעם זה בזה, אין הולכים אחר הטעם, אלא אחר הגוף, וכל מין שכלה בשדה, הוא לבדו אסור, וחבריו מותרים, אף על פי שנבלע בהם הטעם מהמין שנאסר. וכן דעת רבן גמליאל.

והסיבה שנחלקו רבי אליעזר ורבי יהושע, כי נאמר בעניין זה כתוב נוסף, מן השדה תאכלו את תבואתה" המלמד גם הוא שאין לאכול אלא בזמן שיש ממין זה בשדה, ונחלקו רבי אליעזר ורבי יהושע, מה בא הכתוב הנוסף ללמד.

לדעת רבי אליעזר, הכתוב הנוסף בא ללמד, שלא רק גוף הפרי נאסר, אלא גם טעמו, וכל שכלה מהשדה מין זה, לא רק הוא עצמו אסור אלא אף מינים אחרים שנבלע בהם טעמו, ולכן, כשנכבשו יחד מספר מינים, שכולם נותנים טעם זה בזה, משעה שהגיע זמן הביעור של אחד מהם, כולם נאסרים על ידו.

ולדעת רבי יהושע, הכתוב הנוסף בא ללמד בדיוק להיפך, שלא נאסר אלא דבר שכולו כלה מהשדה, אבל דבר שמעורב בו ממין שלא כלה, כגון שנבלע בו טעם ממין שלא כלה, אף על פי שהוא עצמו כלה מהשדה, אין חייבים לבערו, ולכן כשנכבשו יחד מספר מינים, שכולם נותנים טעם זה בזה, כל זמן שיש ביניהם מין אחד של היתר, שהוא נותן טעם בכולם, כולם מותרים.

עד כאן ביאור המחלוקת כפירוש רש"י וביאור רבינו תם. ורבינו ניסים פירש במגילת סתרים באופן אחר על פי הירושלמי. שרבי אליעזר ורבי יהושע מודים, שטעם המין שכלה אוסר את חבריו. ומחלוקתם היא באיזה אופן מין זה נותן טעם במין אחר.

לדעת רבי אליעזר, המין שנכבש תחילה, נותן טעם במינים שנכבשו אחריו, אבל הנכבשים המאוחרים אינם נותנים טעם בקודמים להם, ולכן כשכלה המין שכבש ראשון, הוא אוסר את כולם, אבל כשכלה רק המין שכבש אחרון, הוא לבדו אסור, ואינו אוסר את שאר המינים.

ולדעת רבי יהושע, גם המין שכבש אחרון, נותן טעם במינים שנכבשו לפניו, ולכן כשתגיע שעת הביעור של אחד מהמינים, כולם נאסרים.

עד מתי מותר לאכול תמרים של שביעית

להלן יתבאר בעזה"י, שלעניין הביעור כל ארץ יהודה נחשבת כמקום אחד, ולכן כל זמן שיש בשביעית תמרים בשדה לחיות, מותר לאכול מתמרים של שביעית בבית, והמקום האחרון שבו יש תמרים לחיות בשדה, הוא בצוער [שהיא עיר התמרים].

והנה דרך הדקלים שיש קוצים סביב גזעם סמוך לארץ והם גדלים מהדקל [וקרויים שיצין] ומלמעלה מהם יוצאים מהדקל עלים כמין כיפות תמרים [וקרויים כיפין] והתמרים הנופלים מצוים גם בכיפין וגם בשיצין.

לדעת תנא קמא בתוספתא של מסכת שביעית – **כל זמן שיש תמרים, בין בכיפין, ובין בשיצין, נחשבים הם כמצויים לחיה בשדה, ומותר לאכול מהם בבית בשביעית.** ורק כשכלו מכאן ומכאן, הגיע זמן הביעור ואין לאוכלם בבית.

ולדברי רבינא כן דעת תנא קמא במשנתנו.

ולדעת רבן שמעון בן גמליאל – רק תמרים הנמצאים **בין הכיפין** נחשבים מצויים לחיה בשדה, אבל הנמצאים בין השיצין, אינם נחשבים מצויים לחיה, כי אינה יכולה ליטלם מחמת הקוצים. ולכן, משעה שכלו התמרים מבין הכיפין, יש לבערם מהבית, אף על פי שעודם מצויים בין השיצין. ולדברי רבינא כן דעת רבי יהודה במשנתנו.

שלוש ארצות לביעור

כבר נתבאר, שהכתוב האמור בשביעית, "וּלְבַהֲמַתְךָ וְלַחֲיָה אֲשֶׁר בְּאַרְצְךָ תִּהְיֶה כָּל תְּבוּאֲתָה לְאָכֹל" (ויקרא כ"ה ז'), מלמד, שכל זמן שחיה אוכלת מין מסוים מהשדה שבארצך, אתה מאכיל לבהמתך את אותו המין מהבית, אבל משעה שכלה לחיה מין מסוים מהשדה שבארצך, יש לבער את אותו מין מהבית.

ואמרו חכמים, שאף שארץ ישראל חלוקה לתשעה אזורים, שבכל אזור הפירות כלים מהשדה בזמן אחר, [שלושה מהם בארץ יהודה, שלושה מהם מעבר לירדן, ושלושה מהם בגליל], לעניין הביעור, ארץ ישראל חלוקה לשלוש ארצות בלבד, שהם, (א) יהודה. (ב) עבר הירדן.

(ג) והגליל.

והסיבה לכך, כי אף שבכל אחת מארצות אלו יש שלושה אזורים שונים, שבכל אחד מהם הפירות כלים מהשדה בזמן אחר, מאחר שהחיות שבאותה ארץ מהלכות בכל שלושת האזורים של הארץ, נמצא שבכל הארץ, ניתן לסמוך על המקום המאוחר שבה, כי עדיין יש בשדה פירות בשביל החיות של כל אותה ארץ.

אבל מארץ לארץ, כגון מיהודה לגליל, או מגליל ליהודה, ומשתיהן לעבר הירדן, או מעבר הירדן לשתיהן, אין החיות מתרחקות, ולכן כשכלה מין מסוים בכל שלושת האזורים של אחת מהארצות, שוב אין המין הזה מצוי לחיה שבשדות אותה ארץ, ויש לבער את אותו המין מהבית.

ותוסי פירשו, שלדעת התנא במסכת שביעית, [שדבריו נתבארו לעיל], כל ארץ אחת משלוש הארצות חלוקה לשלוש גם לעניין ביעור, שהעמקים נידונים לעצמם, והשפלה לעצמה, וההרים לעצמם, כי אין חיה שבהר גדילה בעמק, ולא חיה שבעמק גדילה בהר. ומלבד זאת חלוקה כל הארץ לשלוש, הרי יהודה נידונים

לעצמם, והרי גליל לעצמם, והרי עבר הירדן לעצמם, וכן שפילות, וכן עמקים. ונמצאת הארץ חלוקה לתשעה חלקים לעניין הביעור. [ורבי שמעון חולק ואומר שרק ארץ יהודה חלוקה לשלוש ארצות ואם כן הארץ חלוקה לחמש חלקים לעניין הביעור].

ביעור הפירות בשביעית

רש"י פירש, שבהגיע שעת הביעור, מי שיש לו בביתו פירות שביעית, **מוציאם, ומפקירם במקום דריסת חיה ובהמה**, וזהו ביעורם.

ותוס' כתבו, שאין צריך לעשות כן ולהפסידם, שהרי גם אחר הביעור הפירות מותרים [לדעת רבי יהודה רק לעניים, ולדעת רבי יוסי אף לעשירים], אלא בהגיע שעת הביעור, מי שיש לו פירות שביעית, **צריך לחלק אותם לשכניו וקרוביו**, [לדעת רבי יהודה רק לעניים, ולדעת רבי יוסי אף לעשירים], **לכל אחד מהם נותן מזון שלוש סעודות, והשאר מוציא ומניח על פתח ביתו, ואומר, "אחינו בית ישראל, מי שצריך ליטול, יטול", וחוזר ומכניס לתוך ביתו, והולך ואוכל עד שיכלו**.

ומה שאמרו בכל מקום, שאסור לאכול פירות שביעית אחר הביעור, אין זה אלא כשמשהו בביתו בחזקת שלו, אבל אם מפקיר ומוציא מרשותו, שיאכל כל מי שירצה, הן אדם והן חיה, מותר לחזור ולאוכלו אחר הביעור.

מקום ביעור פירות שביעית

לדברי הכל, **לכתחילה יש לבער פירות שביעית בארץ ישראל. ונחלקו חכמים, מה הדין בדיעבד, אם יצאו הפירות לחו"ל**.

לדעת תנא קמא – פירות שביעית שיצאו מארץ ישראל לחו"ל, בהגיע שעת הביעור, **מתבערים בכל מקום שהם בו**, ואין צריך לטרוח להחזירם לבערם בארץ.

ולדעת רבן שמעון בן אלעזר – פירות שביעית שיצאו מארץ ישראל לחו"ל, בהגיע שעת הביעור, **יש להשיבם למקומם הראשון, ולבערם בו**, שנאמר, **"וְלִבְהַמִּתֵּד וְלַחֲזֵה אֲשֶׁר בְּאַרְצֶךָ תִּתְּיָהּ כָּל תְּבוּאֹתֶיהָ לְאָכְלִי"**, ללמד, שיש לבער לחיה שבארצך, שמשם באו הפירות.

ואף שכבר למדנו מהכתוב הזה שבכל מקום זמן הביעור הוא לפי אותה ארץ ואין סומכים ביהודה על גליל ולהיפך לצורך כך די היה לכתוב **"וְלַחֲזֵה אֲשֶׁר בארץ"**, ומתוך כך שנאמר **"בְּאַרְצֶךָ"** יש ללמוד דבר נוסף, והוא, שיש לבער באותה הארץ. א"נ הדבר הנוסף למד מהריבוי **"אֲשֶׁר"**.

ומעשה ברב ספרא, שיצא מארץ ישראל לחוצה לארץ, והיתה עמו חבית יין של שביעית, ונתלו עמו **רב הונא בריה דרב איקא, ורב כהנא**, תלמידי רבי אבהו.

שאלם רב ספרא – **האם יש ביניכם מי ששמע מרבי אבהו אם הלכה כרבי שמעון בן אלעזר**, [ועלי לשוב לבער את היין בארץ], או שאין הלכה כמותו, [ויכול אני לבערו בכל מקום].

רב כהנא השיב – כך אמר רבי אבהו, **הלכה כרבי שמעון בן אלעזר**, [ועליך לשוב לבער בארץ].

ורב הונא בריה דרב איקא השיב – כך אמר רבי אבהו, **אין הלכה כרבי שמעון בן אלעזר**, [ויכול אתה לבער בכל מקום].

אמר רב ספרא – **תפוס את דברי רב הונא בריה דרב איקא**, שהוא מדקדק ללמוד את מה ששומע מרבו היטב, ומבקש מרבו לחזור לפניו על הדברים, ומבחין אם אמר הן או לאו, כמו שהיה עושה רחבא דפומבדיתא.

וכששמע זאת רב יוסף, קרא על רב ספרא את המקרא הזה, **"עָמִי בְּעֵצוֹ יִשְׁאָל וּמְקֵלוֹ יִגִּיד לוֹ כִּי רוּחַ זְנוּנִים הִתְעָה וַיִּזְנוּ מִתַּחַת אֱלֹהֵיהֶם"** (הושע ד' י"ב) **כל המיקל לו, מגיד לו**, כלומר תופס את דברי המיקל, ללכת אחריו, ולא אחרי המחמיר.

דקדוק לשונו של רחבא דפומבדיתא

רחבא דפומבדיתא היה מדקדק בשמועתו לדעת ממי קבלה, שלא להחליף מי אמר מה, וזהו שדקדק לומר, אמר רב יהודה הר הבית סטיו כפול היה כו', שכשהיה מסופק ממי שמעה, אם מרב יהודה או מרבי יהודה, היה מזכיר שניהם.

דפים נב-נג

קציצת אילנות בשביעית

אסור לקצוץ אילנות מאכל בשביעית, שנאמר, "וְהִיָּתָה שְׁפַת הָאָרֶץ לְכֶסֶם לְאֲכֹלָהּ לָדָּ וּלְעֵבֶדָּהּ וּלְאֲמִתָּהּ וּלְשִׁכִּירָהּ וּלְתוֹשֵׁבָהּ הַגֵּרִים עִמָּךְ" (ויקרא כ"ה ו') ולא להפסד.

ואיסור זה נוהג משעה שהחל האילן להוציא פירות, שבשעה זו, בקציצת האילן הוא מפסיד את הפירות, אבל קודם שהחל האילן להוציא פירות, מותר לקוצצו.

ולהלן יתבאר בעזה"י, ממתי האילן נחשב כמי שהחל להוציא פירות, שיש בקציצתו הפסד הפירות.

א. חרובים

לדעת בית שמאי – **משעה שהחל האילן להוציא**

עלים בימי ניסן.

ולדעת בית הלל – אין החרובים קרויים פרי אלא **משישרשו** [משיראו בהן כמין שרשרות של חרובים].

ב. גפנים.

לדעת בית שמאי – **משעה שהחל האילן להוציא עלים בימי ניסן.**

ולדעת רבי יוסי – הענבים קרויים פרי **משעה שנעשו סמדר**, [שנפל הפרח, וכל גרגיר נראה לעצמו], וזה קודם שנעשים בוסר. [ודברי רבי יוסי נשנו לעניין ערלה, שלדעתו משעה שנעשו הענבים סמדר, הם אסורים משום ערלה].

ולדעת בית הלל – אין הענבים קרויים פרי אלא משיגרעו, כלומר שיהיו גדולים כגרוע, וזהו **בוסר**, ושיעורו כפול הלבן.

ג. זיתים.

לדעת בית שמאי – **משעה שהחל האילן להוציא עלים בימי ניסן.**

ולדעת בית הלל – אין הזיתים קרויים פרי אלא **משעה שיניצו**, כלומר משיגדל הנץ סביב.

ד. שאר כל האילנות.

בין לדעת בית שמאי ובין לדעת בית הלל – **משעה שהחל האילן להוציא עלים בימי ניסן.**

ומעשה ברבי אילעאי, **שקצץ בשנת השמיטה דקל הטעון כפניות**, [הן תמרים קטנים שלא בשלו], ובכך שקצץ את הדקל, לכאורה הפסיד את הכפניות.

ומתחילה רצו לומר, שעשה כן, כי לדעתו, כל זמן שהתמרים קטנים, ולא נגמרו, אינם נחשבים כפרי, ומותר להפסידם.

אולם דחו זאת, כי אפילו לדעת בית הלל, המקילים, שלא להחשיב ענבים כפרי עד שיהיו בוסר, מודים הם בשאר אילנות, שמשעה שיצאו העלים, אסור לקצוץ את האילנות בשביעית.

ומסקנת הסוגיה, **שהדקל שקצץ רבי אילעאי**, היה דקל זכר [=ניסחני], **שתמרים שבו אינם מתבשלים עליו לעולם**, ואם כן לא הפסידם כלל, אלא יטלו מהעצים שקצץ, ויתנום בכפות תמרים לגמור בישולם, שכך היו נגמרים גם אם לא היה קוצץ את הדקל עצמו.

מתחלי של ערלה

התמרים הם בכלל שאר אילנות, שאין בהם מחלוקת, ולפיכך לדברי הכל, **כשיצאו התמרים אף שעודם קטנים מאוד, ונקראים כופרא**, הם **נחשבים פרי**, ויש בהם איסור ערלה.

ולדברי רב נחמן אמר רבה בר אבוא, **מתחלי של ערלה**, [שהם קליפה הנושרת מהתמרים קודם הבישול, ואינה על התמרים אלא בעודם כופרא], אף על פי שאינם על התמרים עד גמר בישולם, **דינם כשומר של התמרים**, כי אם ינטלו קודם זמנם, התמרים ימותו, **ומשום כך גם הם אסורים משום ערלה.**

דף נג

זמני הביעור בשביעית של מיני גידולים שונים א. ענבים.

אוכלים ענבים של שביעית עד **שיכלו דליות** [=גפנים מודלות] **של אוכל** [=מקום כרמים. וי"ג של אבל, והוא אבל כרמים].

ומכל מקום, אם יש מאוחרים מדליות של אוכל, אוכלים עליהם.

ובברייתא אחרת מבואר, שאוכלים ענבים של שביעית **עד הפסח**. [י"א שזהו השיעור הנ"ל, שאז כלים דליות של אוכל. וי"א שכן הוא כשיש מאוחרים יותר מדליות של אוכל].

ב. זיתים.

לדעת תנא קמא – אוכלים זיתים של שביעית, עד **שיכלה אחרון שבתקוע.**

ולדעת רבי אליעזר – אוכלים זיתים של שביעית עד **שיכלה אחרון של גוש חלב.**

והשיעור הוא, שיהא עני יוצא, ואינו מוצא לא בנופו [=בענפי הזית] ולא בעיקרו [=תחתיו], רובע הקב, אז נחשב שכלו הזיתים.

ומכל מקום, אם יש מאוחרים מהם, אוכלים עליהם. ובברייתא אחרת מבואר, שאוכלים זיתים של שביעית **עד העצרת**. [י"א שזהו אחד מהשיעורים הנ"ל, שאז כלה אחרון שבתקוע או בגוש חלב. וי"א שכן הוא כשיש מאוחרים יותר מהם].

ג. גרוגרות.

לדעת תנא קמא – אוכלים גרוגרות [=תאנים יבשים] של שביעית עד **שיכלו פגי** [=תאנים] של המקום הנקרא **בית היני**.

ורבי יהודה חולק, ואומר, שלא לעניין זה הוזכרו פגי בית היני בבית המדרש, אלא לעניין מעשר, שאמרו, שאף על פי שפגי [=תאנים] של בית היני, וכן אהיני [=תמרים] של המקום

הנקרא טובינא, קטנים הם, חייבים הם במעשר, כי כמו שהם, כך הוא סוף גדילתם, שלעולם קטנים הם, [ואינם כתאנים ותמרים שעתידים לגדול, שאינם חייבים במעשר, אלא כשגדלו כפי השיעור האמור בהם].

ומכל מקום, אם יש מאוחרות מפגי בית היני אוכלים עליהם.

ובברייתא אחרת מבואר, שאוכלים גרוגרות של שביעית **עד החנוכה**, ולדברי רבי יוחנן **עד הפורים**. [י"א שזהו השיעור הנ"ל, שאז כלים פגי בית היני. וי"א שכן הוא כשיש מאוחרות יותר מפגי בית היני].

ד. תמרים.

אוכלים תמרים של שביעית **עד שיכלה האחרון שבצוער**, [וכבר נתבאר בדף נ"ב, שנחלקו חכמים אם הכוונה שכלו לגמרי, או די בכך שכלו בין הכיפין].

ומכל מקום, אם יש מאוחרים מאחרון שבצוער, אוכלים עליהם.

ובברייתא אחרת מבואר, שאוכלים גרוגרות של שביעית **עד הפורים**, ולדברי רבי יוחנן **עד החנוכה**. [י"א שזהו השיעור הנ"ל, שאז כלה אחרון שבצוער. וי"א שכן הוא כשיש מאוחרים יותר מאחרון שבצוער].

סימני הרים עמקים נחלים ושפלה

רבן שמעון בן גמליאל נתן סימנים, לדעת על ידם את המקומות הבאים.

א. סימן להרים – מילין [=עפצים. צמח הגדל סביב האלון].

מקום שגדלים בו מילין יפים, סימן שהוא הר, כי ההר הוא המקום הטוב ביותר לגידול המילין. [אבל שאר אילנות אין שבהרים אינם יפים כי אין ההר מתאים כל כך לגידולם].

ונפקא מינה, שמקום כזה שגדלים בו מילין יפין, אין להביא ממנו ביכורי תמרים, כי שנינו, שאין מביאים ביכורי תמרים מהרים, משום שבהרים אין הדקלים יפים כדקלים של עמקים.

ונפקא מינה נוספת היא למקח וממכר, שאם התחייב למכור הר, צריך להיות מקום שיהיו בו מילין יפים.

ב. סימן לעמקים – דקלים [של תמרים].

מקום שגדלים בו דקלים יפים, סימן שהוא עמק, כי העמק הוא המקום הטוב ביותר לגידול הדקלים.

ונפקא מינה, שמקום כזה שגדלים בו דקלים יפים, יביאו ממנו ביכורי תמרים ולא ביכורי דגן, כי שנינו, שאין מביאים ביכורי דגן מהעמקים, משום שהמים מתאספים שם, ותבואתם כמושה ומרקבת.

ונפקא מינה נוספת היא למקח וממכר, שאם התחייב למכור עמק, צריך להיות מקום שיהיו בו דקלים יפים.

ג. סימן לנחלים – קנים.

מקום שגדלים בו קנים, סימן שהוא נחל, כי הנחל הוא המקום שבו גדלים קנים.

ונפקא מינה, לענין עגלה ערופה, שצריך לערפה בנחל איתן, שאין עורפים אותה אלא במקום שגדלים בו קנים.

ונפקא מינה נוספת היא למקח וממכר, שאם התחייב למכור נחל, צריך להיות מקום שיהיו בו קנים.

ד. סימן לשפלה – שקמה.

מקום שגדלה בו שקמה, סימן שהוא שפלה [=ארץ מישור], כי השפלה היא המקום שבו גדלה השקמה.

ואף על פי שאין ראייה לדבר, זכר לדבר, שנאמר, "וַיִּתֶּן הַמֶּלֶךְ אֶת הַכֶּסֶף בִּירוּשָׁלַם כְּאַבְנִים וְאֶת הָאֲרָזִים נָתַן כְּשֶׁקִּמִּים אֲשֶׁר בְּשֶׁפְּלָה לְרֹב" (מלכים א' כ"ז).

ונפקא מינה, למקח וממכר, שאם התחייב למכור שפלה, צריך להיות מקום שתהיה בו שקמה.

ממה מביאים ביכורים

אין מביאים בכורים אלא **משבעת המינים**, שנאמר בהם "וְלָקַחְתָּ מֵרֵאשִׁית כָּל פְּרֵי הָאֲדָמָה אֲשֶׁר תִּבְיֵא מֵאֶרֶץ אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֶיךָ נָתַן לָךְ וְשָׂמַתָּ בִּטְנָא וְהִלַּכְתָּ אֶל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר ה' אֱלֹהֶיךָ לְשָׂכֵן שְׂמוֹ שָׁם" (דברים כ"ו ב'), ולמדו חכמים בגזרה שווה, מהכתוב "אֶרֶץ חֲטָה וְשֹׁעֲרָה וְגִפְתָּה וְתִאֲנָה וְרִמּוֹן אֶרֶץ זֵית שֶׁמֶן וְדָבָשׁ" (דברים ח' ח'), שיש להביא ביכורים משבח הארץ, הם שבעת המינים.

ומהם יש להביא את **המשובחים שבהם**, ולפיכך אין מביאים, **לא מדקלים שבהרים**, אלא מדקלים שבעמקים, **ולא מתבואה שבעמקים**, אלא מתבואה שבהרים.

מכירת בהמה לנוכרים

א. מכירת בהמה זקה.

להלן יתבאר בעזה"י, שאסור למכור לנוכרים בהמה גסה. ומהטעם הזה, יש מקומות שהחמירו על עצמם שלא למכור לנוכרים גם

בהמה דקה. ויש מקומות שלא החמירו על עצמם כן. ובכל מקום יש לעשות כמנהג המקום.

ב. מכירת בהמה גסה הראויה לעבודה.

בהמה גסה הראויה למלאכה, אסרו חכמים למוכרה לנוכרים, וזאת משני טעמים המבוארים במסכת עבודה זרה.

טעם א' – גזרה משום שאלה ומשום שכירות.

השואל או שוכר דבר מחבירו, לא נעשה הדבר של השוכר והשואל, ולכן, אפילו הוזל, משיבו כמות שהוא. ומאחר שהבהמה שייכת לבעליה, גם כשהיא ביד השוכר והשואל, כשבהמת ישראל נמצאת ביד נוכרי בשבת בשכירות או בשאלה, והגוי עובד בה בשבת, עובר ישראל על הכתוב "וַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שַׁבַּת לַיהוָה אֱלֹהֵי אֲרָץ לֹא תַעֲשֶׂה כָּל מְלָאכָה אֹתָהּ וּבְנֶךָ וּבִתְּךָ עֲבָדְךָ וְאִמְתְּךָ וּבַהֲמֹתֶיךָ", ומשום כן, אסרו חכמים, למכור לנוכרי, בהמה גסה העומדת לעבודה, שמא ישאילו או ישכירו לו ויעשה בה הנוכרי מלאכה בשבת, ונמצא ישראל חוטא באיסור שביתת בהמה בשבת.

טעם ב' – משום נסיוני.

המנהיג בהמה טעונה משא בשבת, עובר על הכתוב "וַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שַׁבַּת לַיהוָה אֱלֹהֵי אֲרָץ לֹא תַעֲשֶׂה כָּל מְלָאכָה אֹתָהּ וּבְנֶךָ וּבִתְּךָ עֲבָדְךָ וְאִמְתְּךָ וּבַהֲמֹתֶיךָ", הבא להזהיר על מלאכה שעושה האדם עם הבהמה [וי"א שחייב על כך חטאת] [ואיסור זה נקרא איסור מחמר]. ומאחר שכשאדם מוכר בהמה לחבירו, הוא רגיל להראות לו שהיא עובדת כראוי, יש לחוש שמא אדם ימכור בהמה לנוכרי בערב שבת סמוך לחשיכה, וירצה להראות לו שהבהמה עובדת כראוי, וינהיג אותה טעונה אחר כניסת השבת, ויחטא בכך, ומשום החשש הזה, אסרו חכמים, למכור לנוכרי, בהמה גסה הראויה לעבודה.

ג. מכירת בהמה גסה בעודה קטנה.

אף על פי שהסיבה לכך שאסרו למכור בהמה גסה לנוכרים, שמא יבוא בה לידי מלאכה בשבת, ואין החשש הזה אלא בבהמה גדולה הראויה למלאכה, ולא בבהמה קטנה כעגל וסייח.

מאחר שאסרו למכור את הגדולים, אסרו למכור גם את הקטנים, כי אם היה מותר למכור את הקטנים, היו באים למכור גם את הגדולים.

ד. מכירת בהמה גסה שבורה.

לדעת תנא קמא – אף על פי שבהמה שבורה אינה ראויה למלאכה, אסור למוכרה לנוכרי, כי הקונה משהה אותה לרביעה והולדה, ויש לחוש שהרואה אותה ביד הקונה, יאמר, שקנה אותה שלמה, ונשברה בידו.

ולדעת רבי יהודה – מותר למכור לנוכרי בהמה שבורה, שאינה ראויה למלאכה, כי אין אדם קונה בהמה שבורה אלא לשוחטה מיד, [שכן לדעת רבי יהודה, בהמה שבורה אינה מקבלת זכר, ואינה ראויה להוליד], ואם כן, לא תשהה הבהמה ביד הנוכרי, ואין לחוש שיראו אותה בידו, ויאמרו, שקנאה שלמה.

ה. מכירת סוס לנוכרים.

מאחר שהסיבה לכך שאסרו למכור בהמה גסה לנוכרים, שמא יבוא בה לידי מלאכה בשבת, אין לאסור את המכירה אלא בבהמות, שעושות מלאכות גמורות, כחרישה, וטעינה גמורה.

אבל סוס העומד לרכיבת בני אדם, אינו עושה בכך מלאכה גמורה, כי כלל הוא בידינו, שהחי נושא את עצמו, ואין איסור נשיאת חי אלא שבות מדברי חכמים, ולכן לדעת בן בתירא, אין לאסור מכירת סוס לנוכרי, שמא יבואו לאיסור שהוא עצמו שבות מדברי חכמים.

ו. מכירת סוס לנוכרים.

מאחר שהסיבה לכך שאסרו למכור בהמה גסה לנוכרים, שמא יבוא בה לידי מלאכה בשבת, אין לאסור את המכירה אלא בבהמות, שעושות מלאכות גמורות, כחרישה, וטעינה גמורה.

אבל סוס העומד לרכיבת בני אדם, אינו עושה בכך מלאכה גמורה, כי כלל הוא בידינו, שהחי נושא את עצמו, ואין איסור נשיאת חי אלא שבות מדברי חכמים, ולכן לדעת בן בתירא, אין לאסור מכירת סוס לנוכרי, שמא יבואו לאיסור שהוא עצמו שבות מדברי חכמים.

ז. מכירת סוס לנוכרים.

מאחר שהסיבה לכך שאסרו למכור בהמה גסה לנוכרים, שמא יבוא בה לידי מלאכה בשבת, אין לאסור את המכירה אלא בבהמות, שעושות מלאכות גמורות, כחרישה, וטעינה גמורה.

אבל סוס העומד לרכיבת בני אדם, אינו עושה בכך מלאכה גמורה, כי כלל הוא בידינו, שהחי נושא את עצמו, ואין איסור נשיאת חי אלא שבות מדברי חכמים, ולכן לדעת בן בתירא, אין לאסור מכירת סוס לנוכרי, שמא יבואו לאיסור שהוא עצמו שבות מדברי חכמים.

ח. מכירת סוס לנוכרים.

מאחר שהסיבה לכך שאסרו למכור בהמה גסה לנוכרים, שמא יבוא בה לידי מלאכה בשבת, אין לאסור את המכירה אלא בבהמות, שעושות מלאכות גמורות, כחרישה, וטעינה גמורה.

אבל סוס העומד לרכיבת בני אדם, אינו עושה בכך מלאכה גמורה, כי כלל הוא בידינו, שהחי נושא את עצמו, ואין איסור נשיאת חי אלא שבות מדברי חכמים, ולכן לדעת בן בתירא, אין לאסור מכירת סוס לנוכרי, שמא יבואו לאיסור שהוא עצמו שבות מדברי חכמים.

אבל סוס העומד לרכיבת בני אדם, אינו עושה בכך מלאכה גמורה, כי כלל הוא בידינו, שהחי נושא את עצמו, ואין איסור נשיאת חי אלא שבות מדברי חכמים, ולכן לדעת בן בתירא, אין לאסור מכירת סוס לנוכרי, שמא יבואו לאיסור שהוא עצמו שבות מדברי חכמים.

אבל סוס העומד לרכיבת בני אדם, אינו עושה בכך מלאכה גמורה, כי כלל הוא בידינו, שהחי נושא את עצמו, ואין איסור נשיאת חי אלא שבות מדברי חכמים, ולכן לדעת בן בתירא, אין לאסור מכירת סוס לנוכרי, שמא יבואו לאיסור שהוא עצמו שבות מדברי חכמים.

ברומי], הנהיג את בני רומי לאכול גדיים מקולסים, בלילי פסחים. שלחו לו חכמים, אלמלא תודוס אתה, [שאתה אדם חשוב], גזרנו עליך נדוי, שאתה קרוב להאכיל את ישראל קדשים בחוץ.

- יש אומרים, שדין זה, שאין להאכיל גדיים מקולסים, רבי יוסי אמרו.

- ורב אחא אמר, שדין זה, שאין להאכיל גדיים מקולסים, אמרו רבי שמעון.

אולם הקשו עליו, כי לדעת רבי שמעון כל שלא התנדב כדרך המתנדבים, לא חל הקדשו כלל, [כפי שיתבאר בעזה"י להלן], ואם כן, זה שעשה גדי מקולס, מאחר שלא התנדב כדרך המתנדבים, לכאורה אינו נראה כקדשים, ואין לאסור זאת.

רש"י מפרש, שהסיבה שאין הקדש זה כדרך המתנדבים, כי מחיים לא הקדישו לפסח, ועתה בשעת צלייה אין ראוי להקדשה, ואם כן, אפילו יקרא לו עתה שם פסח, הרי זו הקדשה שלא כדרך המתנדבים.

ותוסי פירשו, שהסיבה שאין הקדש זה כדרך המתנדבים, כי אפילו אם מתחילה הקדישו לשם פסח, מאחר שכוונתו היתה לצלותו בחוץ, אין זו הקדשת פסח כדרך המתנדבים, שאין הפסח קרב אלא בעזרה, והמקדישו לשוחטו בחוץ לא הקדיש כדרך המתנדבים.

שני לשונות סותרים

לדעת רבי מאיר – מי שאמר על בהמה מסוימת, "הרי זו תמורת עולה תמורת שלמים", נעשית אותה בהמה תמורת עולה כתחילת דבריו, כי כשדבריו סותרים זה את זה, **תפוס לשון ראשון**, שהוא העיקר, ולו נתכוון תחילה, [ומה שאמר אחר כך, רצה לחזור בו מדבריו ואינו יכול].

ולדעת רבי יוסי – אם נתכוון מתחילה שאותה בהמה תהא גם תמורת עולה וגם תמורת שלמים, [והסיבה שתחילה אמר את האחד ואחר כך את השני, כי אי אפשר לומר את שני הדברים בבת אחת], **גם בגמר דבריו אדם נתפס**, וכל מה שאמר קיים, ומוכר את הבהמה, ומביא בדמיה חציה עולה ובדמי חציה שלמים.

מתנדב שלא כדרך המתנדבים

כלל בדינו, שאין מנחת נדבה באה אלא מן החיטים, ולפיכך, **לדעת התנא של המשנה במסכת מנחות, מי שאמר "הרי עלי מנחה מן השעורים", מביא מנחת חיטים.**

- ומתוך פירוש רש"י משמע, שהסיבה לכך, כי דעת התנא הזה, כדעת רבי מאיר, שיש לך לתפוס לשון ראשון, ואם כן, מאחר שמתחילה אמר "הרי עלי מנחה", עליו להביא מנחה, ומאחר שמנחה באה מחיטים, מביא מנחת חיטים.

- אמנם מתוך הסוגיה מבואר, שבדבר זה מודה רבי יוסי, כי אף שאמר רבי יוסי, גם בגמר דבריו אדם נתפס, אין זה אלא כשיש משמעות לכל דבריו, אבל זה, שנתכוון להביא מנחה משעורים, מאחר שאינו יכול להביא מנחת שעורים, ונתכוון להביא מנחה, יביא מנחת חיטים.

אולם רבי שמעון חולק, כי בדבר אחד דעתו כדעת רבי יוסי, והוא, שאף בגמר דבריו אדם נתפס, ודעתו של אדם לכל מה שמוציא מפיו, ואם כן כשאמר "הרי עלי מנחה מן השעורים" כוונתו היתה להביא מנחה משעורים, שהיה סבור שהדבר אפשרי, ולדעת רבי שמעון, מאחר שאין יכול להביא מנחת שעורים, פטור לגמרי מהבאת מנחה, כי לדעתו, כל שלא התנדב כדרך שניתן להתנדב, אין בדבריו כלום.

בשר זה לפסח

נתבאר, שלדברי הכל אסור לעשות גדי מקולס בערבי פסחים. ולצלותו שלא מקולס, יש נוהגים היתר, ויש נוהגים איסור. אבל בשאר אופנים, כגון לבשל בשר לפסח, לדברי הכל מותר.

ואמר רב יהודה אמר רב, שאף באופנים שמותר להכין בשר לפסח, אסור לומר עליו "בשר זה לפסח", ואפילו כבר נשחטה הבהמה, ואין כוונתו אלא לחתיכת בשר שלפניו, כי כשאומר כן, נראה הוא כמקדיש את החתיכה הזו לשם קרבן פסח, שימכרנה ויביא בדמיה פסח, ולאחר מכן כשאוכלה, הוא נראה כאוכל קדשים בחוץ.

כן פירש רש"י. ותוס' פירשו, שכשאומר "בשר זה לפסח", סבורים השומעים שכבר הקדישו לפסח מחיים, ונמצא שעתה אוכל בשר קדשים בחוץ.

ואמר רב פפא, שדווקא על בשר אין לומר, "בשר זה לפסח", אבל על חיטים מותר לומר, "חיטים אלו לפסח", כי כשאומר כן, אין לטעות שכוונתו להקדישם לשם קרבן פסח, להביא פסח בדמיהם, אלא נראה שכוונתו לשומרם, כדי לאוכלם בפסח.

תודוס איש רומי

נתבאר לעיל, שאף שלא נהג תודוס כשורה, כשהנהיג את בני רומי לאכול גדיים מקולסים בליל ראשון של פסח, והיה ראוי לנדותו על כך, מחמת שהיה תודוס, לא נידו אותו.

ואמרו שיש להסתפק מה היה יחודו של תודוס, שמנע מהם לנדותו. כי שתי סיבות יש, שמחמתם היו נמנעים מלנדותו. (א) אפשרות אחת היא, שהיה אדם גדול, ומפני כבודו לא גזרו עליו נידוי. (ב) אפשרות שניה היא, שהיה בעל אגרופים, ומפני יראתו לא גזרו עליו נידוי.

ומתוך הברייתא מבואר, שהיה תודוס אדם גדול, שכן בברייתא הובאה דרשה שדרש תודוס איש רומי, בעניין מסירות נפשם של חנניה מישאל ועזריה, [כפי שיתבאר בעזה"י להלן].

ורבי יוסי בר אבין אמר, שהיה תודוס מטיל מלאי לכיס של תלמידי חכמים, [כלומר נותן להם סחורה להשתכר בה], ולכן היתה מעלתו גדולה, כמעלת המטיל מלאי לכיס של תלמידי חכמים, [כפי שיתבאר בעזה"י להלן].

הסיבה שחנניה מישאל ועזריה מסרו עצמם על קדושת השם

עוד זו דרש תודוס איש רומי, מה ראו חנניה מישאל ועזריה, שמסרו עצמם על קדושת השם לכבשן האש, [ולא דרשו את הכתוב, "וּשְׁמַרְתֶּם אֶת חֻקְתֵי יְוָה וְאֶת מִשְׁפָּטֵי אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה אִתְּכֶם הָאֱדֹם וְחֵי בָהֶם" ולא שימות בהם, שממנו אנו למדים, שכל מצוות נדחות מפני פיקוח נפש, כפי המבואר במסכת יומא].

נשאו קל וחומר בעצמם מצפרדעים, ומה צפרדעים, שאין מצווים על קדושת השם, נאמר בהם "וְשָׂרַץ הַיָּאֵר צִפְרָדַיִם וְעָלוּ וּבָאוּ בְּבֵיתְךָ וּבְחֹדֶר מִשְׁכַּבְּךָ וְעַל מִטְתְּךָ וּבְבֵית עֲבָדֶיךָ וּבְעַמֶּךָ וּבְתַנּוּרֶיךָ וּבְמִשְׁאָרוֹתֶיךָ" (שמות ז' כ"ח), והכוונה לכך שנכנסו לתנורים בעודם חמים, שאז המשארות מצויות בתנור, ומסרו נפשם על קדושת השם. אנו שמצווים אנו על קדושת השם, על אחת כמה וכמה.

מטיל מלאי לכיס של תלמידי חכמים

אמר רבי יוחנן, כל המטיל מלאי לכיס תלמידי חכמים,

[כלומר נותן להם סחורה להשתכר בה], זוכה ויושב בישיבה של מעלה, שנאמר, "כִּי בְּצַל הַחֶכְמָה בְּצַל הַקֶּסֶף וַיִּתְרוּ דַעַת הַחֶכְמָה תַּחֲיֶיהָ בְּעֶלְיָהּ" (קהלת ז' י"ב) כלומר במחיצת החכמה, יכנס זה שההנה אותו מנכסיו.

הדלקת הנר לליל יום הכיפורים

יש מקומות שנהגו להדליק נר בבתים בערב יום הכיפורים, ויש מקומות שנהגו שלא להדליק נר בבתים בערב יום הכיפורים, וכל מקום יש לעשות בו כמנהג אותו מקום.

ואמרו חכמים על כך, "וְעַמֶּךָ כָּלֵם צְדִיקִים לְעוֹלָם יִירָשׁוּ אֶרֶץ נָצַר מִטְעוּ מִטְעֵי מַעֲשֵׂה יְדֵי לְהַתְּפָאֵר" (ישעיהו ס' כ"א), בין אותם שאמרו להדליק, ובין אותם שאמרו שלא להדליק, שניהם נתכוונו לדבר אחד, להפריש עצמו ממשכבי אשה בליל יום הכיפורים.

האומרים להדליק סבורים, שעל ידי הנר לא ישמש מטתו, כי אסור לשמש מטתו לאור הנר. והאומרים שלא להדליק סבורים, שכשהנר דולק, רואה את אשתו, ומתאוה לה.

וכל זה בבתים, אבל בכל מקום, מדליקים את הנר בערב יום הכיפורים, בבתי כנסיות, ובבתי מדרשות, ובמבואות האפלים, ועל גבי החולים.

ולדעת רבי שמעון בן אלעזר, גם בבתים הדבר תלוי במנהג המקומות רק ביום הכיפורים שחל באחד מימות החול, אבל כשחל יום הכיפורים בשבת, מדליקים את הנר גם בבתים בכל מקום.

כן שנה אחד לפני רבי יוחנן, ואמר לו רבי יוחנן, שחכמים חולקים על כך, ואומרים שבמקום שנהגו שלא להדליק את הנר בבתים בליל יום הכיפורים, אסורים להדליק, בין כשחל יום הכיפורים בימות החול, ובין כשחל בשבת.

דפים נג-נד

זמן ברכת האש

במסכת ברכות מבואר, שתקנו חכמים לברך על האש "בורא מאורי האש", ונחלקו חכמים בסוגיתנו, מתי מברכים ברכה זו.

לדברי רב יהודה אמר שמואל – אין מברכים על האור [=אש], אלא במוצאי שבת, שזו השעה שנבראת האש לראשונה, [כפי שיתבאר בעזה"י בדף נ"ד]. ולדברי זקן אחד או רבה בר בר חנה כן אמר רבי יוחנן.

ולדברי רבי בנימין בר יפת אמר רבי יוחנן [בדף נ"ד] – מברכים על האור בין במוצאי שבת, בין במוצאי יום הכפורים, והסיבה לכך, כי בכל פעם שהיו אסורים להשתמש באש, וחזרו להיות מותרים, יש לברך על ההנאה ממנו, [ובשבת ויום הכיפורים היו אסורים להשתמש באש ובמוצאי הימים הללו נתחדש ההיתר להשתמש בו, מה שאין כן בשאר ימים טובים, שמותר להשתמש באש לצורך אוכל נפש].

ומנהג העם כדעה השניה [=וכן עמא דבר].

אמנם גם לדעה שניה, יש חילוק בין ברכת הנר במוצאי שבת, לבין ברכת הנר במוצאי יום

במוצאי יום הכיפורים הסיבה שמברכים על הנר היא רק משום שעד עתה היה אסור להנות ממנו, ועתה הותר, ומאחר שזה הטעם, אין לברך אלא על נר שדלק היום [בהיתר, כגון שדלק מערב יום הכיפורים, או שהודלק היום לצורך פיקוח נפש], שגר זה, עד עתה היה אסור להנות ממנו, ועתה כשהותר, יש לברך עליו. אבל על נר שהודלק במוצאי יום הכיפורים, שלא היה אסור בו קודם לכן, אין מברכים עליו.

אולם במוצאי שבת יש סיבה נוספת לברך על הנר, והיא משום שזהו הזמן שנברא הנר מתחילה, ומחמת הסיבה הזו, יש לברך גם על נר שהודלק במוצאי שבת [=אור היוצא מן העצים ומן האבנים], שכן גם הוא דולק בשעה זו שנבראת האש מתחילה.

"מִים עֲמָקִים עֲצָה בָּלֵב"

אִישׁ וְאִישׁ תְּבוּנָה יִדְלָנָה"

עולא היה רוכב על חמור והולך, והיה רבי אבא הולך ונושא מימינו, ורבה בר בר חנה משמאלו.

אמר לו רבי אבא לעולא – האם אמת הדבר ששמעתי עליכם, שאתם אומרים משמו של רבי יוחנן, שאין מברכים על האור אלא במוצאי שבת, הואיל ותחילת ברייתו הוא.

החזיר עולא פניו, ונסתכל ברבה בר בר חנה בפנים זועפות, על שאמר דבר זה בשם רבי יוחנן, והוא לא אמר כן, אלא אף במוצאי יום הכיפורים מברכים עליו, הואיל ודבר חדש הוא, שנאסר בו כל היום, ועכשיו נהנה ממנו.

אמר לו רבה בר בר חנה – אני לא הזכרתי דברי רבי יוחנן בדין זה, אלא על דין אחר, בענין הדלקת האור בליל יום הכיפורים, שלדעת רבי שמעון בן אלעזר בכל מקום מדליקים בו את הנר, גם במקום שנהגו שלא להדליק כשחל יום הכיפורים בחול, ואמר על כך רבי יוחנן, שחכמים חולקים עליו ואומרים, שבמקום שנהגו שלא להדליק את הנר בלילי יום הכיפורים, הדבר אסור גם כשחל יום הכיפורים בשבת.

אמר לו עולא – עדא תהא, כלומר בזו אני מודה לך שאמרה רבי יוחנן.

קרא עליהם רב יוסף את המקרא, "מִים עֲמָקִים עֲצָה בָּלֵב אִישׁ וְאִישׁ תְּבוּנָה יִדְלָנָה" (משלי כ' ה').

"מִים עֲמָקִים עֲצָה בָּלֵב אִישׁ" – זה עולא, שהבין מדבריו של רבה בר בר חנה טעות, והסתכל בו בפנים זועפות, אבל סתם דבריו ושמרם בליבו, ולא אמר לו בפירוש כלום.

"וְאִישׁ תְּבוּנָה יִדְלָנָה" – זה רבה בר בר חנה שהבין מה היה בלבו של עולא על שהיה מסתכל בו.

דף נד

מתי מברך על האש במוצאי שבת ויום כיפורים

לדעת תנא קמא בברייתא, מיד כשרואה את הנר במוצאי שבת או יום כיפורים, מברך עליו.

וכך היה מנהגו של רבי, שהיה מפזר את הברכות של מוצאי שבת, מיד כשהיה רואה אש היה מברך עליה, וכשמביאים לו בשמים לאחר שעה, היה מברך עליהם.

ולדעת רבי יהודה, יש לסדר את הברכות הללו על הכוס. ואמר רבי יוחנן שהלכה כדברי רבי יהודה.

וכן היה מנהגו של רבי חייא, שהיה כונס את הברכות על הכוס.

ואמר רבי יצחק בר אבדימי, שאף רבי, אף על פי שהיה מפזר את הברכות כנ"ל, לאחר מכן היה חוזר וסודרם על הכוס, כדי להוציא בניו ובני ביתו.

דברים שנבראו בערב שבת בין השמשות

לדעת תנא קמא בשתי ברייתות, עשרה דברים נבראו בערב שבת בין השמשות:

א. בארה של מרים.

הוא סלע שיצאו ממנו המים על ידי משה, ועגול

כמין כברה היה, ומתגלגל עמהם כל מקום שהולכים.

ב. המן.

הוא הלחם שהמטיר ה' לבני ישראל מן השמים, בהיותם במדבר.

ג. הקשת.

היא הנראית בעננים.

ד. הכתב.

- י"מ שהכוונה לקריאת שמות האותיות.

- וי"מ שהכוונה לצורת האותיות.

ה. המכתב.

- י"מ שהכוונה לצורת האותיות.

- וי"מ שהכוונה שעט שבו נחקקו הלוחות.

ו. הלוחות.

הן לוחות העדות שנתן ה' למשה בהר סיני.

ז. קברו של משה.

שנאמר בו "וַיִּקְבֹּר אֹתוֹ בְּגִי בְּאֶרֶץ מוֹאָב מוֹל בֵּית פְּעוֹר וְלֹא יָדַע אִישׁ אֶת קְבֻרָתוֹ עַד הַיּוֹם הַזֶּה" (דברים ל"ד ו').

ח. מערה שעמד בה משה ואליהו.

היא המערה שאמר ה' למשה, "וְהָיָה בְּעֵבֶר כְּבִדֵי וְשִׁמְתִיךָ בְּנִקְרַת הַצּוּר וְשִׁכְתִּי כְּפִי עָלֶיךָ עַד עֲבָרִי" (שמות ל"ג כ"ב) וכן נזכרה אצל אליהו, "וַיִּקָּם וַיֵּאכַל וַיִּשְׁתֶּה וַיֵּלֶךְ בְּלַחַת הָאֵכִילָה הַהִיא אַרְבָּעִים יוֹם וְאַרְבָּעִים לַיְלָה עַד הַר הָאֱלֹקִים חָרֵב. וַיָּבֹא שָׁם אֶל הַמְּעָרָה וַיֵּלֶךְ שָׁם וְהִנֵּה דָבָר ה' אֵלָיו וַיֹּאמֶר לוֹ מַה לָּךְ פֶּה אֲלֵהוּ" (מלכים א' י"ט ח'-ט').

ט. פתיחת פי האתון.

היא הנזכרת בכתוב "וַיִּפְתַּח ה' אֶת פִּי הָאֶתוֹן וַתֹּאמֶר לְבַלְעִם מָה עָשִׂיתִי לָךְ כִּי הִפִּיתִנִי זֶה שְׁלֹשׁ רְגָלַיִם" (במדבר כ"ב כ"ח).

י. פתיחת פי הארץ לבלוע את הרשעים [=עדת קרח].

היא הנזכרת בכתובים "וַתִּפְתַּח הָאָרֶץ אֶת פִּיהָ וַתִּבְלַע אֹתָם וְאֶת בְּתִיחֵם וְאֶת כָּל הָאָדָם אֲשֶׁר לְקֶרַח וְאֶת כָּל הָרְכוּשׁ" (במדבר ט"ז ל"ב) "וַתִּפְתַּח הָאָרֶץ אֶת פִּיהָ וַתִּבְלַע אֹתָם וְאֶת קֶרַח בְּמֹות הַעֲדָה בְּאֹכַל הָאֵשׁ אֶת חַמְשֵׁים וּמְאַתַּיִם אִישׁ וַיִּהְיוּ לְגֵס" (במדבר כ"ו י').

לדעת רבי נחמיה משום אביו, עוד שני דברים נבראו בערב שבת בין השמשות:

יא. האור.

ומסקנת הגמרא, שאש של גיהנם נבראת בשני בשבת. ואש שלנו נבראת במוצאי שבת, ומה שאמר רבי נחמיה, שאש שלנו נבראת בערב שבת, הכוונה, שאז עלה במחשבה לברואתה.

יב. הפרד.

שכן אין כל חדש תחת השמש, ופרד ראשון נברא מן הארץ, ולא בא מן הכלאים.

ומאחר שהדבר הראשון שמנה רבי נחמיה, הוא האור, לא נברא במעשה בערב שבת, אלא במחשבה בלבד, אפשר שכמו כן הדבר השני שמנה, הוא הפרד, לא נברא במעשה בערב שבת, אלא במחשבה בלבד. ותהא דעת רבי נחמיה כדעת רבי יוסי המבוארת להלן, ששני דברים אלו, עלו במחשבה בערב שבת, ולא נבראו למעשה עד מוצאי שבת.

לדעת רבי יאשיה משום אביו, עוד שני דברים נבראו בערב שבת בין השמשות:

יג. האיל [של אברהם].

הוא הנזכר בכתוב "וַיִּשָּׂא אַבְרָהָם אֶת עֵינָיו וַיִּרְא וְהִנֵּה אֵיל אַחַר נֶאֱחָז בְּסֻבֹּתָי בְּקֶרְנָיו וַיֵּלֶךְ אַבְרָהָם וַיִּקַּח אֶת הָאֵיל וַיַּעֲלֵהוּ לְעֵלְהָ תַּחַת בְּנוֹ" (בראשית כ"ב י"ג).

יד. השמיר.

כמין תולעת היה, ואין כל דבר קשה עומד בפניו שלא יתפרק, ובו בנה שלמה את הבית.

לדעת רבי יהודה עוד דבר נברא בערב שבת בין השמשות:

טו. הצבת [=מלקחיים של ברזל].

שכך אמר רבי יהודה הלא הצבת שעושים עכשיו הנפחים על ידי צבת אחרת היא עשויה שאוחזים ברזל בצבת ומכה בו בקורנס על שנעשית ואם כן צבת ראשונה כיצד נעשית על כרחך בידי שמים נבראת.

אמרו לו יכולים לעשותה בדפוס על ידי יציקה שמחממים ברזל עד שנמס ונותנים אותו בדפוס בצורת צבת וכך נעשית הצבת הראשונה.

דברי רבי נחמיה ורבי יאשיה ורבי יהודה באו בברייתא אחת. ובברייתא אחרת הובאו דברי שלושה, שכל אחד מהם מוסיף דבר אחד על הדברים שנבראו בערב שבת.

טז. מקלו של אהרן שקדיה ופרחיה.

יז. המזיקין.

יח. בגדו של אדם הראשון.

שהיו חקוקות בו כל מין חיה ובהמה, והוא נמסר לנמרוד, "עַל כֵּן יֹאמֶר כְּנַמְרֹד גְּבוּר צִיד" (בראשית י"ט), ועשו הרגו ונטלו, לפיכך היה איש ציד, והן שכתוב בהן, "וַתִּקַּח רִבְקָה אֶת בְּגָדֵי עֶשָׂו בְּנֵהָ הַגָּדֹל הַחֲמֹדֹת אֲשֶׁר אָתָּה בִּבְיָתְךָ וַתִּלְבַּשׁ אֶת יַעֲקֹב בְּנֵהָ הַקָּטָן" (בראשית כ"ז ט"ו).

וי"מ שהכוונה לבגדיו של אדם הראשון, הם כותנות עור שהיו לו, כמו שנאמר, "וַיַּעַשׂ ה' אֱלֹקִים לְאָדָם וּלְאִשְׁתּוֹ כְּתָנוֹת עוֹר וַיִּלְבָּשֵׁם" (בראשית ג' כ"א).

שבעה דברים נבראו קודם שנברא העולם

א. תורה.

שנאמר "ה' קִנְנִי רִאשִׁית דְּרָכָיו קֹדֶם מִפְּעֻלֵי מַאֲזִ" (משלי ח' כ"ב), כלומר קנה את התורה קודם לשאר דרכים שהתורה קדמה לכל.

ב. תשובה.

שנאמר "בְּטָרִם הָרִים יִלְדוּ וַתַּחֲזִלְל אֶרֶץ וַתִּבֵּל וַיַּעֲוֹלֵם עַד עוֹלָם אֶתָּה אֵל. תִּשָּׁב אֲנֹשׁ עַד דָּכָא [עד שידכא לבבו לפניך] וַתֹּאמֶר שׁוּבוּ בְּנֵי אָדָם" (תהלים צ' ב'–ג'), כלומר קודם בריאת ההרים והארץ ותבל, כבר אז היתה התשובה מוכנת לבני האדם.

ג. גן עדן.

שנאמר, "וַיִּטֶּע ה' אֱלֹקִים גֶּן בְּעֵדֶן מִקְדָּם וַיִּשֶׂם שֵׁם אֶת הָאָדָם אֲשֶׁר יָצָר" (בראשית ב' ח'), כלומר מקדם [=מוקדם] לבריאת העולם, נטע את גן עדן.

ד. גיהנם.

שנאמר, "כִּי עָרוּךְ מֵאֲתָמוּל תִּתְּפֹתָה גַם הוּא לְמִלְךָ הוּכָן הַעֲמִיק הָרַחֵב מִדְּרָתָה אֵשׁ וְעַצִּים הָרַבָּה נִשְׁמַת ה' כְּנַחַל גְּפִרִית בְּעָרָה בָּה" (ישעיהו ל' ל"ג), כלומר, "תפתה" הוא גיהנם, שכל המתפתה ביצרו נופל שם, כבר היה ערוך מאתמוּל, קודם לעולם.

ומבואר בגמרא, שהכוונה לחללה של גיהנם, אבל עדיין לא הובער הגיהנם, עד שני בשבת, שרק ביום שני לבריאה, נבראת אש של גיהנם.

ה-ו. כסא הכבוד ובית המקדש.

שנאמר "כֶּסֶא כְבוֹד מְרוֹם [הוא, כלומר גבוה, ברקיע הנקרא ערבות, והוא] מְרֵאשׁוֹן [כלומר מקודם לעולם, וכן] מְקוֹם מְקַדְּשֵׁנוּ [גם כן נברא מקודם לעולם]" (ירמיהו י"ז י"ב).

ז. שמו של משיח.

שנאמר "יְהִי שְׁמוֹ לְעוֹלָם לְפָנֵי שְׁמֵשׁ יְנוּן שְׁמוֹ וַיִּתְּכֶרְכוּ בוֹ כָּל גּוֹיִם וַאֲשֶׁרוּהוּ" (תהלים ע"ב י"ז)

בריאת האור

א. אור [=אש] של גיהנם.

אור של גיהנם נברא בשני בשבת, ועליו אמר רבי יוסי, אור שברא הקדוש ברוך הוא בשני בשבת, אין לו כבייה לעולם, שנאמר "וַיִּצְאוּ וַיֵּרְאוּ בְּפִגְרֵי הָאֲנָשִׁים הַפְּשָׁעִים בִּי כִּי תוֹלְעֶתֶם לֹא תָמוּת וְאִשִּׁם לֹא תִכָּבֵה וְהָיוּ דְרָאוּן לְכָל בָּשָׂר" (ישעיהו ס"ו כ"ד)

ב. אור [=אש] שלנו.

אש שלנו נבראת לראשונה במוצאי שבת על ידי אדם הראשון, כפי שיתבאר בעזה"י להלן.

ומה שנתבאר לעיל, שלדעת רבי נחמיה, האש נבראת בערב שבת, הכוונה לכך שאז עלה במחשבה לברואתה, אבל למעשה לא נבראת עד מוצאי שבת, [כדעת רבי יוסי להלן].

מפני מה לא נאמר כי טוב בשני בשבת

אמר רבי בנאה בריה דרבי עולא, מפני מה לא נאמר "כי טוב" בשני בשבת, מפני שנברא בו אור של גיהנם.

ואמר רבי אלעזר, אף על פי שלא נאמר בו "כי טוב", חזר וכללו בששי לקרותו טוב, שנאמר "וַיִּרְא אֱלֹקִים אֶת כָּל אֲשֶׁר עָשָׂה וְהִנֵּה טוֹב מְאֹד וַיְהִי עֶרֶב וַיְהִי בֹקֶר יוֹם הַשְּׁשִׁי" (בראשית א' ל"א), כי באמת גם אש של גיהנם יש בו טובה, שהרשעים נידונים בו.

שני דברים עלו במחשבה

בערב שבת ונבראו במוצאי שבת

רבי יוסי אומר, שני דברים [א) אש (ב) ופרד], עלו במחשבה להיבראות בערב שבת, ולא נבראו עד מוצאי שבת.

ובמוצאי שבת נתן הקדוש ברוך הוא דעה באדם הראשון מעין דוגמא של מעלה.

א) הביא שתי אבנים, וטח והכה ושפשף אותן זו בזו, ויצא מהן אש.

ב) והביא שתי בהמות, והרכיב זו בזו, ויצא מהן פרד.

זמן יצירת הפרד

נתבאר שלדעת רבי נחמיה, נברא הפרד בערב שבת בראשית. ולדברי רבי יוסי, אז עלה במחשבה שיברא, אולם למעשה לא נברא הפרד אלא במוצאי שבת, כשהביא אדם הראשון שתי בהמות [חמור וסוס], והרכיב זו בזו, ויצא מהן פרד [ואפשר שגם כוונת רבי נחמיה לכך שבערב שבת עלה במחשבה שיברא ובמוצאי שבת נברא למעשה].

ורבן שמעון בן גמליאל חולק, ואומר, שלא נוצר הפרד הראשון אלא בימי ענה, שנאמר בו, "וַאֲלֹהֵי בְנֵי צְבָעוֹן וְאִיָּה וְעֵנָה הוּא עֵנָה אֲשֶׁר מָצָא אֶת הַיָּמִם בַּמִּדְבָּר בְּרָעוֹתוֹ אֶת הַחֲמָרִים לְצַבְעוֹן אָבִיו" (בראשית ל"ו כ"ד), שהוא הרכיב שתי בהמות ויצא מהן פרד.

דורשי חמורות [=מקראות סתומים] היו אומרים, ענה פסול היה, שכן מצד אחד נאמר, "וַאֲלֹהֵי בְנֵי שְׁעִיר הַחֲרִי יִשְׁבִּי הָאָרֶץ לֹטָן וְשׁוּבָל וְצַבְעוֹן וְעֵנָה" (בראשית ל"ו כ'), ומשמע שצבעון וענה היו אחים, ומצד שני נאמר "וַאֲלֹהֵי בְנֵי צַבְעוֹן וְאִיָּה וְעֵנָה" (בראשית ל"ו כ"ד), ומשמע שענה בנו של צבעון.

ויישוב שני הכתובים הוא, שבא צבעון על אמו, והוליד ממנה את ענה, ואם כן היו צבעון וענה אחים מאם, וצבעון היה אביו של ענה, ומאחר שהיה ענה פסול [=ממזר. שנולד מביאת בן על אמו], לפיכך הביא פסולים לעולם [=פרד].

ואין לומר ששני ענה האחד בנו של צבעון והאחד אחיו ואין זה אותו ענה ולא היה ענה פסול והסיבה שאין לומר כן כי נאמר "הוא ענה", ללמד שזהו אותו ענה הנזכר לעיל.

שבור מלכא

מלך פרס בימי רבא שמו שבור מלכא, ובכינוי זה כינו חכם אחד שהיה בקי בדינים, והלכה כמותו, כדין היוצא מפי המלך שמתקיים.

- ללשון ראשון כך כינו את שמואל.

- וללשון שני כך כינו את רבא.

שבעה דברים מכוסים מבני אדם

א. יום המיתה.

שנאמר "כי גם לא ידע האדם את עתו פדגים שפאזים במצודה רעה וכצפריים האחזות בפח פהם יוקשים בני האדם לעת רעה פשתפול עליהם פתאם" (קהלת ט' י"ב).

ב. יום הנחמה.

- י"מ שהכוונה ליום הנחמה של כל אדם, מתי שיתנחם מדאגתו.

- וי"מ שהכוונה ליום הנחמה לעתיד לבוא, שכן דוד בא, והוא מכוסה מבני האדם, כמו שנאמר, "הקטן יהיה לאף והצעיר לגוי עצום אני ה' בעתה אחישנה" (ישעיה ס' כ"ב)

ג. עומק הדין.

- י"מ שהכוונה לדין שבין בני האדם, שרוב הדיינים טועים בו, כמו שנאמר, "כי המשפט לאלקים הוא" (דברים א' י"ז).

- וי"מ שהכוונה לעומק הדין לעתיד לבוא, שהקב"ה ידון את הבריות.

ד. אין אדם יודע מה בלבו של חבירו.

שנאמר "אני ה' חקר לב בַּחַן פְּלִיּוֹת" (ירמיהו י"ז).

ה. אין אדם יודע במה משתכר.

שנאמר "מִתַּת אֱלֹקִים הִיא" (קהלת ג' י"ג).

ו. יש גורסים – אין אדם יודע מלכות בית דוד מתי תחזור.

ז. ויש גורסים – אין אדם יודע מה בעיבורה של אשה.

שנאמר "פֶּאֶשֶׁר אֵינָהּ יוֹדֵעַ מֵה דָרֶךְ הַרִיחַ פֶּעֶצָמִים בְּבֶטֶן הַמְּלָאָה פְּכָה לֹא תֵדַע אֶת מַעֲשֵׂה הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה אֶת הַכֹּל"

ז. אין אדם יודע מלכות חייבת [=רומי] מתי תכלה.

שלושה דברים הנצרכים לקיום האדם

שלושה דברים עלו במחשבה להיבראות, ונתקיימו, ואם לא עלו, דין הוא שיעלו שאם לא כן, לא היה אדם מתקיים.

א. גזירה על המת שיסריח. [שאם לא כן, הקרובים היו מצניעים אותו, ורואים את צערם תמיד לפניהם].

ב. גזירה על המת שישתכח מן הלב.

ג. גזירה על התבואה שתרקב. [שאם לא כן, היו בעלי בתים מאצרים אותה, ומביאים רעבון לעולם].

ד. ויש אומרים גזירה על המטבע שיצא.

עשיית מלאכה בתשעה באב

יש מקומות שנהגו לעשות מלאכה בתשעה באב, ויש מקומות שנהגו שלא לעשות מלאכה בתשעה באב, וכל מקום יש לעשות בו כמנהג אותו מקום.

וכל זה ברוב בני אדם, אבל תלמידי חכמים בטלים ממלאכה בתשעה באב בכל מקום.

ובדף נ"ה יתבאר בעזה"י, אם כל אדם יכול להחמיר על עצמו להתנהג כתלמיד חכם, ולא לעשות מלאכה, במקום שנהגו לעשות מלאכה.

תעניות ציבור על הגשמים

במסכת תענית מבואר, שאם הגיע ראש חודש כסליו, ולא ירדו גשמים, היו מתענים תעניות ציבור בשביל שירדו גשמים.

תחילה היו מתענים שלוש תעניות קלות – אוכלים בליל התענית, ומתענים רק מעלות השחר. ומותרים במלאכה, וברחיצה, ובסיכה, ובנעילת הסנדל, ובתשמיש המטה.

ואם לא ירדו גשמים, היו חוזרים ומתענים שלוש תעניות נוספות חמורות מהראשונות – מתענים כבר מתחילת הלילה, [לדעת שמואל, משיהא לילה ודאי. ולדעת רבי יוחנן, משעת בין השמשות]. ואסורים במלאכה, וברחיצה, ובסיכה, ובנעילת הסנדל, ובתשמיש המטה, ונועלים את המרחצאות.

ואם לא ירדו גשמים היו חוזרים ומתענים שבע תעניות נוספות חמורות יותר – שהן יתרות על האמצעיות בכך שמתריעים בהן [בשופרות] ונועלים את החנויות.

לדעת שמואל, בבבל, מאחר שאין צריכים לגשמים, ואין מתענים עליהם, אם גוזרים תענית על דבר אחר, אינה חמורה כתעניות ציבור שעל הגשמים, שבהן אסור לאכול מהלילה, ואסורים במלאכה, אלא מתענים מהבוקר בלבד, ומותרים במלאכה, והתענית היחידה שיש בבבל, בה אסור לאכול מהלילה ואסורים במלאכה כמו תענית ציבור שעל הגשמים, היא תענית תשעה באב.

בין השמשות של תשעה באב

לדעת שמואל – בין השמשות של תשעה באב מותר באכילה ובמלאכה. ואף שאמר שמואל, שתענית תשעה באב חמורה כתענית ציבור, להתענות מהלילה, כוונתו שיש להתענות בהן מהלילה ממש, ולא קודם לכן מבין השמשות.

ולדעת רבא ורבי יוחנן – בין השמשות של תשעה באב אסור באכילה.

עוברות ומינקות בתשעה באב ויום הכיפורים

דרש רבא, עוברות ומינקות מתענות ומשלימות בתשעה באב, כדרך שמתענות ומשלימות ביום הכיפורים.

חילוק בין תשעה באב ליום הכיפורים

שנינו בברייתא שאין חילוק בין תשעה באב ליום הכיפורים אלא שזה ספיקו אסור וזה ספיקו מותר.

לדברי שמואל יש לומר שהכוונה לכך, שיום הכיפורים, בין השמשות שלו אסור באכילה, ותשעה באב, בין השמשות שלו מותר באכילה.

ולדברי רבא ורבי יוחנן יש לומר שהכוונה לכך, שאם איו אנו יודעים מתי נתקדש החודש, ואנו מסופקים על שני ימים אם בזה חל הצום או ביום שאחריו, ביום כיפור, מאחר שיש בדבר ספק תורה, מחמת הספק אסור הוא בשני הימים, ובתשעה באב, מאחר שאין בדבר ספק תורה, אינו אסור בשני הימים.

חילוק בין תשעה באב לתענית ציבור

לדברי רבי יוחנן, תשעה באב אינו כתענית ציבור ויש חילוק ביניהם. ולהלן יתבאר בעזה"י מהו.

א. בין השמשות.

מתחילה רצו לומר, שלדברי רבי יוחנן החילוק בין תשעה באב לתענית ציבור הוא, שבתענית ציבור אסור לאכול כבר מבין השמשות, ובתשעה באב מותר לאכול בין השמשות.

אלא שאם לדבר זה נתכוון רבי יוחנן, דבריו אלו סותרים את דבריו לעיל, שבין השמשות של תשעה באב אסור באכילה.

ולכן אמרו, שבאמת לדברי רבי יוחנן בדבר זה אין חילוק בין תשעה באב לתענית ציבור, ושניהם אסורים באכילה בין השמשות, ובדברים אחרים תשעה באב חלוק מתענית ציבור.

ב. מלאכה.

שוב אמרו, שהדבר שנתכוון אליו רבי יוחנן, שיש בו חילוק בין תשעה באב לתענית ציבור הוא, שבתענית ציבור אסור לעשות מלאכה, ובתשעה באב מותר לעשות מלאכה.

אולם דחו זאת, כי אף שאמנם חילוק זה נכון, ודאי לא לחילוק זה נתכוון רבי יוחנן, כי חילוק זה מבואר במשניות, שכן לעניין תענית ציבור מפורש במסכת תענית שהיא אסורה במלאכה, ולעניין תשעה באב מבואר במשנתנו שהדבר תלוי במנהג, ובמקום שנהגו לעשות מלאכה, הכל מותרים בה. [אלא שלדעת רבן שמעון בן גמליאל הרוצה להחמיר ולא לעשות מלאכה רשאי, כפי שיתבאר בעזה"י בדף נ"ה].

ג. תפילת נעילה.

שוב אמרו, שיתכן שדבר שנתכוון אליו רבי יוחנן, שיש בו חילוק בין תשעה באב לתענית ציבור, הוא, שבתענית ציבור היו מתפללים תפילת נעילה, ובתשעה באב לא היו מתפללים תפילת נעילה.

ואף שלדעת רבי יוחנן, רשאי אדם להוסיף תפילה בנדבה, ואין בדבר משום ברכה לבטלה, ואם כן רשאי להתפלל בתשעה באב תפילת נעילה, מכל מקום, אין הדבר חובה, ובתענית ציבור הדבר חובה.

ד. עשרים וארבע ברכות.

עוד אמרו, שיתכן שנתכוון רבי יוחנן, לדבר נוסף שיש בו חילוק בין תשעה באב לתענית ציבור, והוא, שבתענית ציבור היו מתפללים תפילה של עשרים וארבע ברכות, [שהיו מוסיפים שש ברכות בתפילה, כמבואר במסכת תענית], ובתשעה באב היו מתפללים תפילה של שמונה עשרה ברכות כמו בכל השנה.

וכל האמור עד עתה הוא לעניין שיהא חילוק בין תשעה באב לבין תעניות ציבור האחרונות שהם חמורות.

אולם רב פפא אמר, שכוונת רבי יוחנן, שיש

חילוק בין תשעה באב לבין תעניות ציבור הראשונות, והוא, שתעניות אלו מתחילות מהבוקר בלבד, ואילו תענית תשעה באב מתחילה מהלילה, כתעניות ציבור האחרונות.

רחיצה בתעניות

א. בתענית ציבור.

אף על פי ששנינו במסכת תענית, שבתענית ציבור הרחיצה אסורה, אין האיסור אלא ברחיצת כל הגוף, אבל מותר לרחוץ פניו ידיו ורגליו.

ב. בתשעה באב.

לדברי רבי אלעזר, כשם שביום הכיפורים אסור להושיט אפילו אצבעו במים, כך בתשעה באב אסור להושיט אפילו אצבעו במים.

וראיה לדבריו, ממה ששנינו לעיל, שאין בין תשעה באב ליום הכיפורים, אלא שזה ספיקו אסור, וזה ספיקו מותר, שהכוונה לכך, שמלבד החילוק ביניהם לענין ספק, אין דבר שתשעה באב קל מיום הכיפורים, וכל חומרא אחרת שיש ביום הכיפורים ישנה גם בתשעה באב, ובכלל זה, שלא להושיט אפילו אצבע במים.

ומה ששנינו, שאין בין תשעה באב לתענית ציבור, אלא שתענית ציבור אסור בעשיית מלאכה, ותשעה באב מותר [במקום שנהגו], ומשמע שבשאר דברים שווים הם, אין הכוונה ששוים הם לגמרי בכל שאר דברים, ובכלל זה שיהא מותר לרחוץ בתשעה באב פניו ידיו ורגליו, אלא הכוונה, שרק לענין מלאכה תשעה באב קל מתענית ציבור, אבל בשאר דברים, תשעה באב אינו קל מתענית ציבור, וכל שאר חומרות של תענית ציבור ישנן גם בתשעה באב, ויש דברים שתשעה באב אף חמור יותר, כגון רחיצה.

דף נה

ביטול מלאכה בתשעה באב

במקום שנהגו לעשות מלאכה

כבר נתבאר, שמקום שנהגו שלא לעשות מלאכה בתשעה באב, אין עושים בו מלאכה. ומקום שנהגו לעשות מלאכה בתשעה באב, מי שאינן תלמידי חכמים, עושים בו מלאכה, אבל תלמידי חכמים בטלים ממלאכתם.

ונחלקו חכמים, מה דין מי שאינו תלמיד חכם, ורוצה להיבטל ממלאכתו, במקום שנהגו לעשות מלאכה.

לדעת תנא קמא – מאחר שבמקום זה רק תלמידי חכמים בטלים, מי שאינו תלמיד חכם, אסור להיבטל ממלאכתו, כי הדבר נראה כגאווה, שמחשיב עצמו כתלמידי חכמים.

ולדעת רבן שמעון בן גמליאל – כל אדם רשאי להיבטל ממלאכתו להיעשות בדבר זה כתלמיד חכם.

- לדברי רבי יוחנן, תנא קמא ורבן שמעון בן גמליאל נחלקו, האם יש לחוש ליוהרא, כלומר האם אסור לאדם לעשות מצווה שאינו מחויב בה, מחשש שהדבר נראה כגאווה. [ומה שלענין קריאת שמע של חתן אחז כל אחד מהם סברת זולתו, באחד המקומות מוחלפת השיטה, כלומר באחד המקומות טעה בעל המשנה, והחליף את שמות החולקים].

- ולדברי רב שישא בריה דרב אידי, הכל מודים שיש לחוש ליוהרא.

לדעת תנא קמא, דבר זה נחשב יוהרא שאוסר עצמו במלאכה שהכל מותרים בה.

אולם לדעת רבן שמעון בן גמליאל, אין להחשיב יוהרא אלא כשניכר הדבר שמחמיר על עצמו, אבל הבטל ממלאכה בתשעה באב, אין היכר בדבר שעושה זאת מחמת היום, שכן הרבה בטלנים יש בשוק כל השנה, והרואה אותו בטל, יאמר, גם הוא כמותם, שאין לו מלאכה, ולא יאמר, מחמת היום הוא בטל.

חתן הרוצה לקרוא קריאת שמע

במסכת ברכות מבואר, שחתן, מאחר שהוא טרוד במחשבת מצווה, ואינו יכול לכוון כראוי קבלת עול מלכות שמים, פטור הוא מקריאת שמע. ונחלקו חכמים, מה הדין כשהוא רוצה לקרוא את שמע, אף על פי שהוא פטור.

לדעת תנא קמא – כל חתן הרוצה לקרוא את שמע, רשאי לקרוא.

ולדעת רבן שמעון בן גמליאל – רק חתן שהוא מוחזק לחכם וחסיד לרבים, רשאי לקרוא את שמע, כי אדם גדול כזה, ראוי הוא לכוון בקבלת מלכות שמים, אף על פי שהוא טרוד, אבל שאר חתנים, אינם רשאים לקרוא, כי כל מי שלא הוחזק חכם וחסיד לרבים, כשקורא את שמע ביום חתונתו, אין זה אלא גאווה, שמראה בעצמו שיכול לכוון.

- לדברי רבי יוחנן, תנא קמא ורבן שמעון בן גמליאל נחלקו, האם יש לחוש ליוהרא, כלומר האם אסור לאדם לעשות מצווה שאינו מחויב בה, מחשש שהדבר נראה כגאווה. [ומה שלענין

מלאכה בתשעה באב אחז כל אחד מהם טברת זולתו, באחד המקומות מוחלפת השיטה, כלומר באחד המקומות טעה בעל המשנה, והחליף את שמות החולקים].

- ולדברי רב שישא בריה דרב אידי, הכל מודים שיש לחוש ליוהרא.

אלא שלדעת תנא קמא, אין נחשב יוהרא אלא דבר שהכל פטורים מלעשותו, ובא זה ועושה אותו, אבל דבר שהכל חייבים בו, [כקריאת שמע], ורק זה פטור, ובא ומחייב עצמו כמו כולם, אינו נחשב יוהרא.

ודעת רבן שמעון בן גמליאל, שאף אם עשיית דבר שהכל חייבים אינה נחשבת יוהרא, מכל מקום, לא יתכן שיכוון אדם בקריאת שמע ביום חתונתו, כי טרוד הוא, וכשעושה דבר שוודאי אינו יכול יוהרא היא, ולכן אין להתיר לחתן לקרוא את שמע, ורק מי שהוא חכם וחסיד, יתכן שיכוון, ולכן רק לו מותר לקרוא.

דעת רבי יהודה בעניין עשיית

מלאכה בערבי פסחים קודם חצות

בדף נ' נתבאר, שמעיקר הדין אין המלאכה אסורה בערב הפסח אלא מחצות היום ואילך, אלא שיש מקומות שנהגו איסור בדבר, ולפיכך, בכל מקום יש לעשות כפי שנהגו בו, ומכל מקום גם במקום שנהגו שלא לעשות מלאכה סיבת האיסור היא המנהג.

ומבואר בסוגיתנו, שזו דעת רבי מאיר, אבל לדעת רבי יהודה, נחלקו בדבר חכמי ישראל.

לדעת בני יהודה – מותר לעשות מלאכה בערבי

פסחים עד חצות היום, [ומכל מקום מסתבר, שגם לדעתם, אם נהגו במקום מסוים שלא לעשות מלאכה קודם חצות, יש להם לעשות כפי מנהגם, משום "וְאֵל תִּטֵּשׁ תּוֹרַת אֱמֻנָךְ"].

ולדעת בני גליל – מעיקר הדין אסור לעשות

מלאכה בערבי פסחים גם קודם חצות, ואין הדבר תלוי במנהג.

- לדעת בית שמאי, אסורים במלאכה מתחילת

ליל ארבעה עשר בניסן.

- ולדעת בית הלל, אסורים במלאכה משעת הנץ

החמה של ארבעה עשר בניסן.

שיבולת שנעקרה קודם העומר ורוצה לשותלה

נאמר, "וְלֶחֶם וְקֹלֵי וְכַרְמֶל לֹא תֹאכְלוּ עַד עֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה עַד הִבְיָאֲכֶם אֶת קֶרְבֵּן אֱלֹקֵיכֶם חֶסֶת עוֹלָם לְדֹרֹתֵיכֶם כָּל מִשְׁבֵּתֵיכֶם" (ויקרא כ"ג), ומכאן, שכל תבואה חדשה אסורה, עד שיקרב העומר בששה עשר בניסן, [ואם אין העומר קרב, היום עצמו מתיר את החדש].

וכלל בידינו, שהעומר מתיר את התבואה רק אם

כבר נשרשה בארץ, [בין אם עודה מחוברת, ובין אם כבר נקצרה], אבל מה שנזרע בארץ, ונשרש

אחר הבאת העומר, אסור עד שיקרב העומר בשנה הבאה.

ומעתה, מי שהיה מנכש קוצים מבין תבואת דגן

בשלושה עשר בניסן, ונעקרה בידו שיבולת

עצמה, ורוצה לחזור ולשותלה, ישתלנה במקום

הטיט, ששם היא ממהרת להיקלט ולהשתרש

קודם העומר, ויתירנה העומר, ולא ישתלנה

במקום הגריד [=יבש], ששם אינה ממהרת

להשתרש, ואם תשתרש רק אחר הבאת העומר,

תהא אסורה עד הבאת העומר של שנה הבאה.

ומבואר בברייתא, שלדעת רבי יהודה, כן יעשה

זה שעקר שבולת ביום שלושה עשר בניסן,

ומשמע מדבריו, שאם עקר שבולת בארבעה

עשר בניסן אין לו תקנה.

ולדברי רבא, במקום שמותר לעשות מלאכה

בארבעה עשר בניסן, [כגון ביהודה], דעת רבי

יהודה, שגם אם עקר שבולת בארבעה עשר

בניסן, יש לו תקנה על ידי שישתלנה במקום

הטיט, כי לדעתו, כל הרכבה שאינה קולטת עד

שלושה ימים, שוב אינה קולטת, ואם כן

כשישתול את השבולת ביום ארבעה עשר

בניסן, תשתרש עד היום השלישי, שהוא ששה

עשר בניסן, ויתירנה העומר.

ודברי רבי יהודה לעיל, שאין למנכש תקנה,

אלא עד יום שלושה עשר בניסן, הם כדעת [בני

גליל], האומרים, שאסור לעשות מלאכה

בארבעה עשר בניסן.

- ולדברי רב ששת, כל זה כדעת בית שמאי, שבני

גליל אוסרים את המלאכה מהלילה, אבל לדעת

בית הלל, שהמלאכה מותרת בלילה, גם לבני

גליל יש תקנה אחר יום שלושה עשר, כל ליל

ארבעה עשר.

- ולדברי רב אשי, הסיבה שלא אמר רבי יהודה

שיש תקנה לבני גליל בליל ארבעה עשר וכדעת

בית הלל, כי אין דרך בני אדם לנכש בלילה, ואם

כן למעשה גם לדעת בית הלל אין תקנה זו אלא

עד יום שלושה עשר.

ולדברי רבינא, דעת רבי יהודה, שגם במקום

שמותר לעשות מלאכה ביום ארבעה עשר בניסן

עד חצות, אין תקנה בשתילה, לשיבולת

שנעקרה, אלא אם ישתלנה ביום שלושה עשר

בניסן, אבל אם ישתלנה ביום ארבעה עשר

בניסן, לא יתירנה העומר.

כי אף שיום ששה עשר בניסן הוא היום

השלישי לשתילה, אינה משתרשת אלא אם כן היתה באדמה לכל הפחות שתי יממות שלמות, ומקצת יום שלישי, [שאנו אומרים בו מקצת היום ככולו, ויש לשבולת שלושה ימים].

אבל כשנשתלה ביום ארבעה עשר, מיום זה ועד יום ששה עשר בניסן אין די זמן שתשרש, כי רק ביום חמישה עשר היא נמצאת באדמה יממה שלימה, אבל יום ארבעה עשר חסר, [שנשתלה השבולת אחר כניסתו], ויום ששה עשר חסר [שהעומר מתיר בתחילת היום]. [=חד מקצת היום ככולו אמרינן, תרי מקצת היום ככולו לא אמרינן].

לגמור בארבעה עשר מלאכה

שהתחיל בה קודם לכן

נתבאר שלדעת רבי מאיר, מעיקר הדין מותר לעשות מלאכה בערבי פסחים קודם חצות היום, אולם במקום שנהגו שלא לעשות מלאכה גם קודם חצות, המנהג מחייב אותם, ואסורים לעשות מלאכה גם קודם חצות.

ומסקנת הגמרא, שגם במקום שנהגו שלא לעשות מלאכה בערבי פסחים קודם חצות, יש דבר שמותר לעשותו בארבעה עשר, והוא, מלאכה לצורך המועד, שהתחיל לעשותה קודם ארבעה עשר, שמאחר שכבר התחיל לעשותה קודם ארבעה עשר, ואינו צריך אלא לגומרה, והיא לצורך המועד, מותר.

אבל אם לא התחיל לעשותה קודם ארבעה עשר, אפילו היא מלאכה קטנה, ולצורך המועד, כגון עשיית חגורה קטנה, או שבכה קטנה, אסור להתחיל לעשותה בארבעה עשר.

אומניות שעושים מלאכה

בערבי פסחים עד חצות

נתבאר שלדעת רבי מאיר, מעיקר הדין מותר לעשות מלאכה בערבי פסחים קודם חצות היום, אולם במקום שנהגו שלא לעשות מלאכה גם קודם חצות, המנהג מחייב אותם, ואסורים לעשות מלאכה גם קודם חצות.

ולדעת חכמי משנתנו, גם במקום שנהגו שלא לעשות מלאכה בערבי פסחים קודם חצות, שלוש אומנויות, שיש אופן שבו הם מותרים לעשות מלאכה אפילו בתוך המועד, [כלומר בחולו של מועד], מאחר שיש בהם קולא זו, מותרים הם לעשות מלאכה בערבי פסחים עד חצות, בכל אופן, ואף במקום שנהגו שלא לעשות מלאכה.

א. חייטים.

מאחר שמצינו קולא במלאכת תפירה אף בתוך המועד, שהדיוט שאינו אומן תופר כדרכו במועד. הקלו במלאכה זו בערב פסח עד חצות, להתיר מלאכה זו לגמרי, ולכן, בכל מקום חייטים עושים מלאכתם בערב פסח עד חצות.

ב. ספריים.

מאחר שמצינו קולא במלאכת התספורת אף בתוך המועד, שהבא ממדינת הים והיוצא מבית האסורים, שלא יכלו להסתפר קודם המועד, מותרים להסתפר במועד. הקלו במלאכה זו בערב פסח עד חצות, להתיר מלאכה זו לגמרי, ולכן, בכל מקום הספריים עושים מלאכתם בערב פסח עד חצות.

ג. כובסים.

מאחר שמצינו קולא במלאכת הכיבוס אף בתוך המועד, שהבא ממדינת הים והיוצא מבית האסורים, שלא יכלו לכבס קודם המועד, מותרים לכבס במועד. הקלו במלאכה זו בערב פסח עד חצות, להתיר מלאכה זו לגמרי, ולכן, בכל מקום הכובסים עושים מלאכתם בערב פסח עד חצות.

ולדעת רבי יוסי ברבי יהודה, יש אומנות נוספת שמותרת לעשות מלאכה בערבי פסחים עד חצות, גם במקום שנהגו שלא לעשות מלאכה.

ד. רצענים.

מאחר שמצינו קולא במלאכת הרצענים אף בתוך המועד, שעולי רגלים מתקנים מנעליהם בחולו של מועד. הקלו במלאכה זו בערב פסח עד חצות, להתיר מלאכה זו לגמרי, ולכן, בכל מקום הרצענים עושים מלאכתם בערב פסח עד חצות.

וחכמים חולקים ואומרים, שאין להתיר אלא תיקון מנעלים, שזהו הדבר שמצינו לו היתר במועד עצמו, אבל עשיית מנעלים חדשים, שלא מצינו שהותרה במועד, אין להתירה בערב פסח.

מלאכת הדגירה בערב הפסח ובמועד

בארבעה עשר בניסן מותר להתחיל את מלאכת הדגירה על הביצים, להושיב יונים ותרנגולים על ביציהם, כדי שיחממום, שיצאו מהם אפרוחים.

וכל שכן שאם כבר החלו במלאכה זאת קודם ארבעה עשר בניסן, וברחה התרנגולת מעל הביצים, מותר להחזירה.

ובמועד עצמו אסור להתחיל במלאכת הדגירה, שכן לא הותרה מלאכה בחול המועד אלא בדבר האבד.

אבל אם כבר החלו במלאכה זו קודם המועד,

וברחה התרנגולת מעל הביצים אחר שכבר ישבה עליהם שלושה ימים, מאחר שכבר נשתנו הביצים, ואינן ראויות לאכילה, אם לא ישיבו את התרנגולת עליהן, הן נפסדות לגמרי, והרי זה דבר האבד, ולכן מותר להשיב עליהן את התרנגולת.

ואם ישבה התרנגולת על הביצים פחות משלושה ימים, שלא נשתנו לגמרי, אלא מעט, וראויות הן לאכילה למי שאינם אניני הדעת, בזה נחלקו חכמים. לדעת רבי אמי, גם בזה, מאחר שאם לא ישיבו את התרנגולת להוציא אפרוחים מהביצים, ויאכלו כמות שהן, יש בדבר הפסד, שאינן נאכלות לכל, ונמכרות בזול, מותר להחזיר עליהן את התרנגולת. ולדעת רב הונא, מאחר שאין ההפסד מרובה, כי גם כמות שהן ראויות הן לאכילה למי שאינו אנין הדעת, אין הדבר נחשב כדבר האבד, ואסור לעשותו במועד.

ובכל האופנים שמותר להחזיר תרנגולת שברחה על ביצים, כן הדין אם מתה הראשונה, מותר להושיב אחרת תחת הראשונה.

אכן לדברי הכל, לא נאמר דין זה שיהא מותר להחזיר את התרנגולת על הביצים, [לאחר שלושה ימי דגירה, או אף אחר שני ימי דגירה], אלא כשלא עברו שלושה ימים מאז שברחה התרנגולת מעל הביצים, אבל אם כבר עברו שלושה ימים מאז שברחה, מאחר שעבר חמימותה, טורח גדול הוא להחזירה, ואין לעשות זאת במועד.

ניקוי החצר מזבל

בארבעה עשר בניסן, מותר לגרוף את הזבל שמתחת רגלי הבהמות, ולהוציאו לאשפה שמחוץ לחצר.

ובמועד, אין לגרוף את הזבל לאשפה שחוץ לחצר, אלא מסלקים אותו לצידי החצר.

ולדברי רבא, גם במועד, אם נתמלאה כל החצר בזבל, עד שנעשית כרפת, ואין מקום לסלק את הזבל לצדדים, מותר להוציאו לאשפה שחוץ לחצר.

להוליך ולהביא כלים מבית האומן

א. בארבעה עשר בניסן.

מותר להוליך כלים לבית האומן [כדי שיתקנם אחר המועד].

ומותר להביא כלים [מתוקנים] מבית האומן, אף על פי שאינם לצורך המועד.

ב. ובמועד עצמו.

אין מוליכים כלים לבית האומן [כדי שיתקנם אחר המועד].

אבל להביא כלים מבית האומן, פעמים מותר, ופעמים אסור.

כלים שצריכים להם במועד [כגון כד וכוס], מותר להביאם במועד מבית האומן, [כד מבית הכדר, וכוס מבית הזגג].

וכלים שאין צריכים להם במועד, אין להביאם במועד מבית האומן. אולם אם אין לאומן מה לאכול, ומבקש שכרו במועד, והבעלים חוששים להניח אצלו את הכלי, שמא ימכרנו, או יתבע מהם שכרו פעם נוספת, מותר להם ליטול את הכלי מבית האומן, ולהניחו בבית סמוך. ואם יש חשש שהכלי יגנב משם, יביאו אותו בצנעא לביתם שלהם.

דף נו

ששה דברים שעשה חזקיהו המלך מדעתו

ששה דברים עשה חזקיהו המלך מדעתו, על שלושה מהם הודו לו חכמים שעשה כהוגן, ועל שלושה לא הודו לו.

ואלו הם השלושה שהודו לו עליהם:

א. גירר עצמות אחז אביו על מטה של חבלים, ולא קברו בכבוד, בדרגש ומטה נאה. והביא רש"י שני טעמים לדבר. (א) כדי שיהא הדבר לכפרה לאביו הרשע. (ב) מפני קידוש ה' שיתגנה על רשעו ויוסרו הרשעים.

ב. כתת את נחש הנחשת שעשה משה, כמו שנאמר בספר מלכים "הוא הסיר את הפמות וְשָׁפַר אֶת המַצְבֵּת וְכָרַת אֶת הָאֲשֵׁרָה וְכָתַת נָחַשׁ הַנְּחֻשֶׁת אֲשֶׁר עָשָׂה מִשֶּׁה כִּי עַד הַיָּמִים הַהֵמָּה הָיוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מְקַטְרִים לוֹ וַיִּקְרָא לוֹ נְחֻשְׁתָּן", (בי"ח ד').

ג. גנז ספר רפואות, לפי שלא היה לבם נכנע על חוליים, אלא מתרפאים מיד, ועתה על ידי שגנזו יהיו זקוקים להתפלל לה' על רפואתם. ואת המעשה הזה הזכיר כשהתפלל בשעת חוליו שאמר, "אָנָּה ה' זָכַר נָא אֶת אֲשֶׁר הִתְהַלַּכְתִּי לְפָנֶיךָ בְּאֶמֶת וּבְלִבָּב שָׁלֵם וְהַטּוֹב בְּעֵינֶיךָ עָשִׂיתִי וַיִּבְדָּךְ חֲזַקְיָהוּ בְּכִי גְדוֹלִי" (מלכים ב' כ"ג).

ואלו הם השלושה שלא הודו לו עליהם:

א. כשעלה סנחריב מלך אשור על יהודה, קצץ חזקיהו את דלתות ההיכל, ושגרם כדורון למלך אשור, כמו שנאמר "וּבְאֲרָבַע עֶשְׂרֵה שָׁנָה לְמָלְךָ חֲזַקְיָהוּ עָלָה סְנַחְרִיב מֶלֶךְ אֲשׁוּר עַל כָּל עָרֵי יְהוּדָה

הבצרות ויתפשים. וישלח חזקיה מלך יהודה אל מלך אשור לכישה לאמר חטאתי שוב מעלי את אשר תתן עלי אשא... בעת ההיא קצץ חזקיה את דלתות היכל ה' ואת האמנות אשר צפה חזקיה מלך יהודה ויתנם למלך אשור" (מלכים ב' י"ח י"ג-ט"ז).

ב. כשבאו מלכי אשור, **סתם** חזקיה את מי גיחון העליון, הוא מעיין קטן סמוך לירושלים, ועשה כן, כדי שכשיבואו מלכי אשור להילחם על ירושלים, לא ימצאו מים לשתות, כמו שנאמר "ויקבצו עם רב ויסתמו את כל המעינות ואת הנחל השוטף בתוך הארץ לאמר למה יבואו מלכי אשור ומצאו מים רבים" (דה"י ב' ל"ב ד').

ולא הודו לו חכמים, כי היה לו לבטוח בקב"ה, שאמר לו, "ומכף מלך אשור אצילך ואת העיר הזאת וגנותי על העיר הזאת למעני ולמען דוד עבדי" (מלכים ב' כ"ו).

ג. עיבר ניסן בניסן, כלומר עיבר את השנה אחרי שנכנס חודש ניסן.

לכאורה הכוונה לכך, שאחרי שכבר נתקדש החודש לשם ניסן, נמלך לעבר את השנה, והחשיב את החודש כאדר שני, כמו שנאמר "וינעץ המלך ושריו וכל הקהל בירושלם לעשות הפסח בחדש השני... כי מרבית העם רבת מאפרים ומנשה יששכר וזבלון לא הטירו" (דה"י ב' ל"ב-י"ח), מטומאות שהחזיקו בימי אביו אחז הרשע.

אולם אי אפשר לומר כן, כי נאמר על חודש ניסן, "החדש הזה לכם ראש חדשים ראשון הוא לכם לחדשי השנה", (שמות י"ב ב'), ללמד, שאחר שנקבע החודש להיות ניסן ראש לחודשים, שוב אי אפשר לקרותו בשם אדר שני, ולעשות חודש אחר ניסן, אלא זה בלבד יהיה ניסן.

ולכן אמרו, שחזקיה עיבר את השנה ביום שלושים של אדר, ואם היו באים עדים בו ביום, אמנם היה מתקדש להיות ניסן, ושוב לא היה חזקיה מעבר את השנה, אבל בשעה שחזקיה עברה, עדיין לא נתקדש להיות ניסן, ועדיין היה נחשב כחודש אדר, ולדעת חזקיה, בכל ימי חודש אדר ניתן לעבר את השנה, לומר שחודש הבא לא יהיה ניסן אלא אדר שני.

אולם חכמים לא הודו לו, כי לדעת חכמים, ביום שלושים של אדר, מאחר שראוי הוא להיקבע לראש חודש ניסן, שוב אין מעברים בו את השנה.

פעולת הרכבת דקלים

לדברי רב יהודה, הרכבת הדקלים היא פעולה שעושים לחזק את הדקל שיתקיים. שהיו מביאים הדס לת, ושכר של עץ דפנה, וקמח שעורים שלא עברו עליו ארבעים יום משנטחן, ומרתיחים הכל יחד. ונותנים את המשקה הזה לתוך ליבו של הדקל. והמשקה הזה מועיל לדקל להתחזק הרבה, וכל אילן הנמצא בתוך ארבע אמותיו שאין עושים לו כך, מתייבש מיד. [האילן שהרכיבו נוטל כח הקרקע, ואינו משייר לאחרים].

ולדברי רב אחא בריה דרבא, הרכבת דקלים היא פעולה שבה תוחבים ענף של דקל לתוך דקל.

- י"מ שהיו מביאים ענף רך שנתווסף בשנה זו באילן, ועושים סדק בענף גדול שבאילן, ותוחבים את הרך בתוך אותו ענף גדול המחובר באילן, ומועיל הדבר שיהיה בענף המורכב הזה כח של ענף גדול, ורעננות של ענף חדש.

- וי"מ שמביאים ענף רך של דקל זכר, ומרכיבים אותו בסדק של דקל נקיבה, מפני שדקל נקיבה אינה עושה פירות, והזכרים עושים פירות.

כריכת שמע

אחד מהדברים שעשו אנשי יריחו, שהיו כורכים את שמע, ונאמרו מספר ביאורים לדבר זה.

א. לדברי רב יהודה וכן דעת רבי מאיר בברייתא – לא היו מפסיקים בין פסוק ראשון של קריאת שמע, "שמע ישראל ה' אלקינו ה' אחד" (דברים ו' ד'), לבין פסוק שני "וזהב את ה' אלקיך בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאדך" (דברים ו' ה'), אלא אומרים אותם ברצף. ושלא כהוגן הוא, כי יש להאריך ב"אחד", ולהפסיק בין קבלת מלכות שמים לדברים אחרים, שבפסוק ראשון כל אחד מקבל עליו מלכות שמים, שאומר, אחד הוא אלוקינו, ופסוק שני לשון צוואה הוא.

ותוס' פירשו, שלא היו מפסיקים בפסוק הראשון בין המילים "שמע ישראל", לבין המשך "ה' אלקינו ה' אחד", והיה נשמע "שמע ישראל ה'", כלומר כאילו אומרים לה' שישמע לישראל, ואין זו משמעות הכתוב, אלא לומר לישראל שה' אחד.

ב. ולדברי רבא – בין פסוק ראשון לפסוק שני היו מפסיקים, אבל כל פסוק היו אומרים בלא הפסקה, וכך אמרו "וזהו הדברים האלה אשר אנכי מצוה היום על לבבך", שמשמע היום על לבבך, ולא מחר על לבבך, ושלא כהוגן הוא, אלא יש לומר, "וזהו הדברים האלה אשר אנכי מצוה היום", ולשהות מעט, ואז לומר "על לבבך שאז המשמעות היא שלעולם יהיו על לבבך הדברים שאני מצווה היום.

ג. ולדברי רבי יהודה בברייתא – היו קוראים את פסוקי הפרשה כראוי, ושוהים בין פסוק לפסוק, וכריכת שמע היתה באמירת, "ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד".

- **"מ שלא היו אומרים "ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד"**, ולכן היו נחשבים ככורכים את שמע, שקוראים הפרשה כמו שהיא, ולא מוסיפים **"ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד"**.
ושלא כהוגן הוא כי יש לאומרו כפי שיתבאר בעזה"י להלן.

- **וי"מ שהיו אומרים "ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד"**, אלא שלא היו אומרים זאת בלחש אלא **בקול רם**, ולכן היו נחשבים ככורכים את שמע, שמוסיפים אמירה נוספת על הפרשה ואותה תוספת אומרים בקול רם כמו את שאר הקריאה. ושלא כהוגן הוא כי יש לאומרו בלחש כפי שיתבאר בעזה"י להלן.

ובהמשך יתבאר בעזה"י אם ברצון חכמים כרכו אנשי יריחו את שמע, ואם מיחו בהם חכמים.

אמירת "ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד"

כשזקן יעקב וקרבו ימיו למות **"וַיִּקְרָא יַעֲקֹב אֶל בָּנָיו וַיֹּאמֶר הֲאֶסְפוּ וְאֶגִּידָה לָכֶם אֶת אֲשֶׁר יִקְרָא אֶתְכֶם בְּאַחֲרֵית הַיָּמִים"** (בראשית מ"ט א'), שביקש יעקב לגלות לבניו קץ הימין [=מתי יחזיר ימינו לפניו, שהשיב אחר ימינו מפני אויב], ונסתלקה ממנו שכינה.

אמר לבניו - שמא חס ושלוש יש במטתי פסול, כאברהם שיצא ממנו ישמעאל, ואבי יצחק שיצא ממנו עשו.

אמרו לו בניו - שמע ישראל [=שמו של יעקב אביהם] ה' אלהינו ה' אחד, כלומר כשם שאין בלבך אלא אחד, כך אין בלבנו אלא אחד.

באותה שעה פתח יעקב אבינו ואמר - ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד.

ומחמת המעשה הזו נסתפקו חכמים כיצד יש לעשות בקריאת שמע, שכן מצד אחד, בפרשה

הכתובה בתורת משה לא נאמר, "ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד", ומצד שני **יעקב אמר כן. ולפיכך התקינו, שיהיו אומרים אותו בחשאי** [=בלחש].

ואמר רבי יצחק שכך אמרו בבית מדרשו של רבי אמי, **משל לבת מלך, שהריחה ציקי קדירה** [=תבשיל מתובל בתבלינים], **אם תאמר** [שיתנו לה], **יש לה גנאי** [שצריכה לבקש], **לא תאמר, יש לה צער** [מחמת התאוה], **התחילו עבדיה להביא בחשאי**.

ואמר רבי אבהו, **שלאחר מכן התקינו שיהיו אומרים אותו בקול רם, מפני תרעומת המינים, שלא יהיו אומרים עלינו, שאנו מוסיפים דבר שאינו הגון בחשאי**.

ובנהרדעא שאין מינים עד עכשיו אומרים אותו בחשאי.

לקצור ולהגדיש לפני העומר

בעניין קצירת העומר נאמר, **"וּקְצַרְתֶּם אֶת קְצִירָה וְהִבַּאתֶם אֶת עֹמֶר רֵאשִׁית קְצִירְכֶם אֶל הַפֶּה"ן**, (ויקרא כ"ג י"י) מתחילת הכתוב, **"וּקְצַרְתֶּם אֶת קְצִירָה וְהִבַּאתֶם אֶת עֹמֶר"**, משמע, שמותר לקצור לפני העומר, ומסוף הכתוב, **"וְהִבַּאתֶם אֶת עֹמֶר רֵאשִׁית קְצִירְכֶם אֶל הַפֶּה"ן**, משמע, שיהא העומר ראשון לכל הקצירות.

וישוב הכתוב הוא שתחילת הכתוב מדברת במקום שאינו ראוי לקצירת העומר, וסופו **במקום הראוי לקצירת העומר**, שכל מקום שראוי לקצור בו את העומר, **אסור לקצור בו קודם לעומר, אבל מקומות שאינם ראויים לקצירת העומר, מותר לקצור בהם קודם לעומר**.

זהו דין התורה, שאין איסור קצירה במקום שאינו ראוי להבאת העומר, אבל חכמים אסרו את הקצירה גם ברוב המקומות שאינם ראויים להבאת העומר. והתירו אותו רק במקום שתפסד התבואה על ידי מניעת קצירתה.

ולכן בית השלחים שבעמקים, שאינו ראוי לקצירת העומר, וגם התבואה שבו נפסדת מהר **אם לא יקצרוה, הוא בכלל ההיתר**. וזהו ששנינו **קוצרים בית השלחים שבעמקים**. [והוא הדין לתבואה שבשדה האילן, שהיא נפסדת מחמת האילנות אם לא יקצרוה, וגם אינה ראויה לעומר, שמותר לקוצרה לפני העומר, וי"מ שזהו ששנינו במשנתנו, "וקוצרים מפני הנטיעות", כלומר תבואה שבשדה נטוע].

ומכל מקום דווקא את הקצירה התירו במקומות הללו, אבל לעשות מהתבואה גדיש, לא התירו, כי במניעת ההגדשה אין הפסד, ולכן אף בבית השלחים שבעמקים, אין גודשים את התבואה קודם להבאת העומר.

דברים שאינם חייבים בפאה

כלל אמרו בפאה, כל שהוא אוכל, ונשמר, וגידולו מן הארץ, ולקיטתו כאחת, ומכניסו לקיום, חייב בפאה. שכן הכתוב המצווה להניח פאה, מדבר בקציר, וקציר הוא דבר שיש בו את כל אלו. אבל הדברים הבאים אינם חייבים בפאה.

א. דברים שאינם עומדים לאכילה, כגון ספיחי סטיס [=כרכום] וקוצה [=פואה], שאינם עומדים למאכל, אלא לעשות מהם צבע. [ודווקא ספיחים שלהם קשים לאכילה, אבל סטיס וקוצה שאינם

ספיחים, ראויים לאכילה, ונותנים להם פאה].

ב. דברים שאינם נשמרים, כלומר גידולי הפקר.

ג. דברים שאין גידולם מן הארץ, כגון כמיהין ופטירות.

ד. דברים שאין לקיטתם בבת אחת כגון תאנה, שאין פרותיה מתבשלות כאחת אלא זו גמורה היום ואחרת יוצאת בצדה כל ימות הקיץ.

ה. דברים שאינם מתקיימים זמן ממושך אחר הלקיטה כלומר ירק.

ו. נראה לרבינו תם, שמהתורה אין חייב בפאה אלא דגן ותירוש ויצהר, שכן סתם קציר האמור בעניין פאה הוא דגן, ונאמר "כי תחבוט זיתך", "כי תבצור כרמך", אם כן אין פאה אלא בדגן תירוש ויצהר, וכל שאר דברים, חיוב פאה שלהם מדברי חכמים.

והסיבה שלא תקנו פאה בירק ובתאנה כמו שתקנו בהם מעשר. משום שדברים שאין לקיטתם כאחד, דבר מועט הוא פאה שלהם, ויש הפסד לעניים בהם יותר מן הריוח, שמתבטלים לפי שאין יודעים זמן לקיטתם. וכמו כן דבר שאין מכניסו לקיום אינו חשוב, ויפסידו יותר ממה שירויחו במקום אחר. ובכמהין ופטירות לא תקנו הואיל ואין במינו שחייב.

ששה דברים שעשו אנשי יריחו

[א] דעת רבי מאיר.

שלושה דברים עשו אנשי יריחו ברצון חכמים,

[כלומר כדין].

א. מרכיבים דקלים כל יום ארבעה עשר בניסן.

כלומר, התירו את מלאכת הרכבת הדקל בערב הפסח, כי לדעתם אינה מלאכה חשובה, ואינה בכלל איסור מלאכה בערב פסח.

ב. כורכים את שמע.

כלומר לא היו מפסיקים בין פסוק ראשון של קריאת שמע לפסוק שני, [שכך ביאר רבי מאיר עניין כריכת שמע, כמבואר לעיל].

ג. קוצרים תבואה לפני העומר.

ששדותיהם היו בית השלחים שבעמקים, וכבר נתבאר לעיל, שמותר לקצור תבואה בבית השלחים שבעמקים קודם לעומר.

ושלושה דברים עשו אנשי יריחו שלא ברצון חכמים,

[כלומר שלא כדין].

א. גודשים לפני העומר.

ואין חכמים מסכימים לדבר, כמבואר לעיל, שאף במקום שהתירו חכמים לקצור, לא התירו לעשות גדיש.

ב. מתירים גמזיות [=ענפים] של הקדש.

כלומר היו מתירים להנות מענפי חרוב ושקמה שהקדישו אבותיהם, שהיו אומרים, אבותינו לא הקדישו אלא את הקורות שהיו באילן באותה שעה, ולא את הענפים שצמחו אחר כך, [שלדעת אנשי יריחו אין מעילה בגידולים].

ואין חכמים מסכימים לדבר, כי לדעת חכמים, כל הגדל מאילן של הקדש, הרי של הקדש, [נהי דמעילה ליכא, איסורא מיהא איכא].

ג. פורצים פרצות בגינותיהם ובפרדסיהם להאכיל נשר לעניים בשני בצורת בשבתות ובימים טובים.

כלומר, היו מניחים לעניים להיכנס לשדותיהם אף בשבתות וימים טובים, לאכול פירות שנשרו מהאילנות, ואין חכמים מסכימים עימם.

- לדברי עולא אמר רבי שמעון בן לקיש, הדבר שעשו אנשי יריחו שלא ברצון חכמים הוא, שהיו מניחים לעניים לאכול את הפירות שנשרו מהאילן גם כשהיו מונחים בו במקום גבוה [=בשל מכבדות], כי מאחר שצריך לעלות על האילן לנוטלם, יש לחוש שמא יתלוש מהמחובר, שהוא אב מלאכה.

אבל מה שהיו העניים נוטלים את הפירות שנשרו למטה מהענפים [=בין הכיפין], ברצון חכמים הוא, והכל מודים שמותר לעניים לטלם. ואין לומר שמאחר שבכניסת שבת היו מחוברים ולא היה יכול לטלם הרי הם מוקצה ואסורים. והסיבה שאין לומר כן, כי באמת אינם מוקצים, משום שהיו ראויים בכניסת שבת לאכילת עורבים שלו, וכל דבר שראוי לבעלי חיים שלו, אינו נעשה מוקצה, אף על פי שלו עצמו לא היה ראוי [מוכן לעורבים הוי מוכן לאדם].

- ולדברי רבין אמר רבי שמעון בן לקיש, הדבר שעשו אנשי יריחו שלא ברצון חכמים הוא, שהיו מניחים לעניים לאכול את הפירות שנשרו מהאילן שנשרו למטה מהענפים [=בין הכיפין], שלדעתם מותר לעניים לטלם, כי אינם מוקצים, משום שהיו ראויים בכניסת שבת לאכילת עורבים שלו, וכל דבר שראוי לבעלי חיים שלו, אינו נעשה מוקצה, אף על פי שלו עצמו לא היה ראוי [מוכן לעורבים הוי מוכן לאדם]. וחכמים חולקים עליהם ואומרים שמאחר שלו עצמו לא היה הדבר ראוי נעשה מוקצה אף על פי שהיה ראוי לעורבים [=מוכן לעורבים לא הוי מוכן לאדם].

אבל הפירות שנשרו מהאילן והיו מונחים בו במקום גבוה [=בשל מכבדות], לדברי הכל, מאחר שצריך לעלות על האילן לנוטלם, יש לחוש שמא יתלוש מהמחובר, שהוא אב מלאכה, ולכן אסור ליטלם.

[ב] דעת רבי יהודה [היא הדעה המובאת

כל הדברים הנ"ל חוץ מקצירה לפני העומר, שלא כדין הם, וששה דברים עשו אנשי יריחו כולם שלא ברצון חכמים, חמישה דברים מהנ"ל, ועוד דבר אחד נוסף, אלא שעל שלושה דברים שעשו שלא ברצון חכמים, לא מיחו בהם, ועל שלושה מיחו בהם.

אלו הם שלושת הדברים, שעשו אנשי יריחו שלא ברצון חכמים, ולא מיחו בהם.

א. מרכיבים דקלים כל יום ארבעה עשר בניסן.

כפי שנתבאר לעיל. וחכמים אוסרים כי לדעתם מלאכה זו היא כשאר מלאכות שאין לעשותם ביום ארבעה עשר בניסן אחר חצות.

ב. כורכים את שמע.

ולדעת רבי יהודה, הכוונה לכך שלא היו אומרים "ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד", או שהיו אומרים זאת בקול רם, כפי שנתבאר לעיל.

ג. גודשים לפני העומר.

כפי שנתבאר לעיל. [ודבר זה הוא הדבר היחידי שבו שווים רבי מאיר ורבי יהודה, שעשו אותו בני יריחו שלא ברצון חכמים, אולם לא מיחו בהם חכמים].

ואלו הם שלושת הדברים שעשו אנשי יריחו שלא ברצון חכמים, ומיחו בהם.

א. מתירים גמזיות [=ענפים] של הקדש.

כפי שנתבאר לעיל.

ב. ופורצים פרצות בגינותיהם ובפרדסיהם להאכיל נשר לעניים בשני בצורת בשבתות ובימים טובים.

כפי שנתבאר לעיל.

ג. נותנים פאה לירק.

ומבואר שרוב ירקות גם ביריחו לא היו נותנים להם פאה, כי הירקות הם דבר שאינו מתקיים, וכל דבר שאינו מתקיים פטור מפאה כפי שנתבאר לעיל.

והירקות שהיו נותנים מהם פאה ביריחו, הם ראשי לפתות, כלומר עלי לפת, [לדעת רבי שמעון לפת וכרוב, ולדעת רבי יוסי לפת וקפלוט], שכן אף שעלי הלפת אינם מתקיימים בפני עצמם, יחד עם הלפתות הם מתקיימים ולדעת בני יריחו, דבר המתקיים על ידי דבר אחר, נחשב דבר המתקיים, וחייב בפאה.

וחכמים חולקים עליהם, כי לדעתם כל דבר שאינו מתקיים בפני עצמו, פטור מפאה. ומאחר שלדעת חכמים עלי לפת פטורים מפאה, מיחו בבני יריחו שהיו מניחים מהם פאה, כי מאחר שלדעת חכמים הם פטורים מפאה, ממילא הם חייבים במעשרות, וכשהניחום בני יריחו פאה לעניים, היו סבורים שפאה גמורה הם, ופטורים ממעשרות, ואכלום בטבלם.

מוכן לאדם לא הוי מוכן לבהמה

נתבאר לעיל, שנחלקו חכמים, אם דבר שבכניסת שבת היה ראוי לבעלי חיים בלבד, נחשב מוקצה אצל האדם, או לא, ואם נעשה ראוי לו בשבת, מותר לו לאוכלו.

אכן כל זה בדבר שהיה ראוי לבעלי חיים, ונעשה ראוי לאדם. אבל דבר שבכניסת שבת היה עומד לאדם, הכל מודים שמוקצה הוא מבעלי חיים, ולכן אמר רבי יהודה, שבהמה שהיתה מיועדת לשחיטה לאכילת אדם, ונתנבלה בשבת, אסור להאכילה לכלבים בשבת, כי לא היתה מוכנה בשבילם, והרי היא מוקצית מתשמיש זה.

© כל הזכויות שמורות למחבר יצחק א. הורביץ

טל': 03-6187895

וואצאפ: 050-6877088

דוא"ל bekitsur1@gmail.com

פקס': 153-506-877088

לקבלת ה"בקיצור" בוואצאפ לחץ כאן

ניתן לתמוך במפעל זה על ידי רכישת ספרי המחבר באתר אמזון בקישורים הבאים

[בקיצור ברכות חלק א \(ב-לד\)](#)

[בקיצור ברכות חלק ב \(לה-סד\)](#)

[בקיצור שבת חלק א \(ב-לו\)](#)

[בקיצור שבת חלק ב \(לו-סז\)](#)

[בקיצור שבת חלק ג \(סז-צו\)](#)

[בקיצור שבת חלק ד \(צו-קכט\)](#)

[בקיצור עירובין חלק א \(ב-מא\)](#)

[בקיצור עירובין חלק ב \(מא-עו\)](#)

[בקיצור עירובין חלק ג \(עו-קה\)](#)

חדש

[בקיצור פסחים חלק א \(ב-מב\)](#)

ספרים נוספים מהמחבר

[מוסר אבות על מסכת אבות](#)

[להבין במקרא על פרשיות התורה](#)

[עיטורי ברכה על מסכת ברכות](#)

[ראש שמחתי על ירושלמי בבא קמא](#)

[ראש שמחתי על ירושלמי בבא מציעא](#)